

Dr. Aušra POCIENĖ

Teisės instituto
Kriminologinių tyrimų skyriaus
mokslo darbuotoja
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius
Tel. (8 5) 210 16 72
El. p. *ausra@teise.org*

SOCIALINĖS TVARKOS IR SAUGUMO PRIELAIDOS MIESTE: APLINKOS KRIMINOLOGIJOS TEORIJŲ TAIKYMO PATIRTIS VAKARUOSE IR PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Miesto saugumo problemas galima spręsti ne tik organizuotomis policijos pastangomis, bet ir puoselėjant socialinę ir fizinę tvarką bei iš anksto apgalvojant miesto plėtrą. Į šią veiklą turėtų būti įtraukti ir miesto planuotojai bei architektai. Saugumas, ir ypač saugumo jausmas, yra vienas svarbesnių gyvenimo kokybės mieste elementų, tačiau jį lemia ne vien reali kriminogeninė situacija, bet ir socialinės tvarkos būklė bei vietos bendruomenės sutelktumas. Nusikaltimai yra tik ilgai vykstančio proceso rezultatas, todėl rūpintis socialinės tvarkos palaikymu reikia jau nuo pirmų socialinės dezorganizacijos apraiškų. Straipsnyje pristatoma aplinkos kriminologijos koncepcija ir Vakaruose XX a. viduryje sukurtos ir populiarumo nestokojančios kriminologinės teorijos, pabrėžiančios ginamos erdvės, nusikaltimų prevencijos per aplinkos dizainą, erdvės sintaksės ir kitus erdvės aspektus, turėjusios nemažai įtakos situatyvinės prevencijos praktikai. Pristatomos teorijos padeda suprasti, kaip fizinė erdvė ir aplinkos objektų išdėstymas bei jų santykis sukuria arba panaikina sąlygas nusikaltimų raiškai ir daro įtaką vietos gyventojų saugumui. Šie teoriniai požiūriai neaiškina, kodėl įvyksta nusikaltimai, bet pateikia rekomendacijas, kaip galima juos kontroliuoti ar nuo jų apsisaugoti konkrečiose miesto erdvėse. Straipsnyje taip pat pristatomi saugumo nuo nusikaltimų reikalavimus integruavę miesto plėtros procesai Šiaurės Amerikos ir Europos šalyse. Vertinant situaciją Lietuvoje, daroma išvada, jog miesto plėtra ir saugumo užtikrinimas čia kol kas nesiejami, trūksta ir platesnio mokslinio diskurso.

ĮVADAS

Saugumas – aktualumo nestokojanti tema. Lietuvoje dažniausiai rašoma ir kalbama apie visuomenės saugumą nacionaliniu lygmeniu, neakcentuojant konkrečios vietos ar konteksto, saugumui užtikrinti kuriamos bei įgyvendinamos nacionalinio lygmens strategijos bei programos. Konkrečias priemones ėmus taikyti praktikoje, svarbios tampa erdvinės ribos – saugus arba ne žmogus gali jaustis tam tikroje erdvėje: savo namuose, kieme, gatvėje, darbe, laisvalaikio praleidimo vietose ir pan. Šiame straipsnyje analizuojamas saugumas mieste – kaip specifinėje fizinėje, socialinėje bei kultūrinėje erdvėje, tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai besiskiriančioje nuo kaimo, netapatinant jo su bendru saugumu šalyje.

Miestą, kaip specifinę erdvę, analizuoja istorikai, filosofai, sociologai, psichologai, kultūrologai bei architektai, į jį atkreipia dėmesį ir kriminologai bei kriminalistai. Lietuvoje dažniausiai apsiribojama aprašomojo pobūdžio pastabomis apie aukštą nusikaltimų lygį miestuose, palyginti su kaimo vietovėmis, specifinius nusikalstamo elgesio šaltinius. Neretai teigiama, jog miesto gyvenimo būdo diktuojamas susvetimėjimas, anonimiškumas, greitas gyvenimo tempo, ryški socialinė diferenciacija, aiškiau nei kaime jaučiama socialinė atskirtis yra potencialūs nusikaltimų ir nesaugumo šaltiniai. Tokios analizės dažniausiai baigiamos bendro pobūdžio pastabomis apie būtinumą mažinti socialinę atskirtį, didinti užimtumą, teikti pagalbą rizikos grupėms ir pan., bet ne praktiniais patarimais, kaip konkrečiame mieste ar jo rajone išspręsti įsisenėjusią nusikaltimų problemą ir sukurti prevencijos sistemą.

Lietuvoje kiek primiršta aplinkos kriminologijos tradicija siūlo suvokti nusikaltimą kaip konkrečioje vietoje konkrečiu metu nutikusį įvykį, kuriam buvo galima užkirsti kelią modeliuojant aplinką ar manipuliuojant kitais aplinkos veiksniais. Būtina pabrėžti, jog straipsnyje net nemėginama teigti, jog aplinkos kontrolė ir valdymas turėtų tapti pagrindinėmis ir prioritetinėmis nusikaltimų prevencijos ir kontrolės bei saugumo užtikrinimo priemonėmis. Mano manymu, svarbiau įvardyti ir mažinti nusikaltimus lemiančias priežastis, nei vėliau mėginti juos užgniaužti. Todėl socialinės politikos priemonės visada bus svarbesnės, tačiau šalia to galima imtis papildomų veiksmų, mažinančių nusikaltimų riziką bei didinančių saugumą. Tai galima padaryti galvojant apie socialinę aplinką ir fizinę erdvę bei protingai planuojant miestą ir saugumo požiūriu apgalvojant architektūrą.

Šio straipsnio atsiradimą lėmė keletas priežasčių. Pirmiausia tai, kad Lietuvoje neplėtojama aplinkos kriminologija. Kalbėjimas apie fizinę erdvę ar socialinę aplinką kaip veiksnius, darančius įtaką nusikaltimams, yra pozityvistinis, o pozityvistinė tradicija Lietuvoje yra sena ir gili. Tačiau egzistuojančiuose pozityvistiniuose aiškinimuose dažniau nei erdvė minimi kiti veiksniai: auklėjimas ir socializacija, tam tikrų grupių marginalizacija, priklausomybės ligos, neužimtumas, menkas išsilavinimas ir daugelis kitų. Antra, nusikaltimų prevencija – naujoms idėjoms imli sritis, todėl ir naujas požiūris kaip vykdyti nusikaltimų prevenciją per aplinkos dizainą, fizinės aplinkos valdymą gali būti aktualus. Trečia, kai kurios situatyvinės nusikaltimų prevencijos priemonės Lietuvoje taikomos jau seniai, tačiau problema ta, kad nėra iki galo suprasta ir išdiskutuota, kokiais principais remiantis, jos taikomos. „Sėkmingi sprendimai“ dažnai importuojami iš užsienio, o vietinio mokslinio diskurso, studijų ir tyrimų apie nusikaltimų, vietos saugumo ir fizinės bei socialinės aplinkos ryšį praktiškai nėra. Ketvirta, urbanistinės plėtros politika Lietuvoje vykdoma, tačiau į ją beveik nėra integruojami saugumo reikalavimai. Kyla klausimas, ko reikia, kad Lietuvoje miesto plėtra ir gyventojų saugumo užtikrinimas nebūtų prasielkiančios tiesės, o miesto planuotojai, architektai bei policija pradėtų bendradarbiauti.

Straipsnyje daugiau akcentuojami ne praktiniai, bet teoriniai saugumo užtikrinimo miesto erdvėje aspektai. Jo tikslas – pristatyti erdve pagrįstų kriminologinių teorijų, susiformavusių XX a. viduryje Vakarų šalyse, idėjas bei parodyti, kokią reikšmę saugumui gali turėti miesto planavimas, pradedant nuo atskirų pastatų iki ištisų mikrorajonų.

Pirmojoje straipsnio dalyje atkreipiamas dėmesys į socialinės tvarkos ir socialinės dezorganizacijos reiškinius, parodomos jų sąsajos su nusikaltimais bei saugumu. Antroji, plačiausioji dalis, skirta klasikinių vieta pagrįstų kriminologinių teorijų pristatymui ir naujausiųjų teorinių tendencijų aptarimui: nuo klasikinės ginamos erdvės teorijos iki naujausiųjų tendencijų (erdvės sintaksės teorijos ir kitų). Trečiojoje dalyje atkreipiamas dėmesys, kaip saugumo užtikrinimas gali būti diegiamas į miesto planavimo sistemą. Kaip pavyzdys minima Jungtinė Karalystė – valstybė, kuri yra labiausiai pažengusi šioje srityje. Lygiagrečiai pristatoma Lietuvos situacija: parodoma, jog miesto planavimas, architektūrinių projektų tvirtinimas ir saugumo užtikrinimas čia yra dvi nesusisiekiančios lygiagretės. Straipsnio pabaigoje trumpai apžvelgiamas Lietuvos kriminologinis diskursas šia tema ir pateikiamos išvados.

SOCIALINĖ TVARKA IR DEZORGANIZACIJA MIESTE

Saugumas mieste – kompleksinis klausimas. Žvelgiant siaurai, galima sakyti, jog jis tiesiogiai priklauso nuo nusikaltimų. Kuo jų mažiau – tuo saugesnė miesto visuomenė. Tačiau realus pavojus ir gyventojų saugumo jausmas gali visiškai nesutapti – gali susidaryti paradoksaliausios situacijos, kai nusikaltimų lygis yra žemas, o gyventojai vis tiek jaučiasi nesaugūs. Saugumo jausmo tema užsienyje yra atlikta nemažai tyrimų, kurių metu išskirta keletas jų lemiančių veiksnių, tačiau šiame straipsnyje jie plačiau neanalizuojami.¹ Svarbu tik priminti, kad nusikaltimai nėra vienintelis veiksnys, lemiantis, kaip (ne)saugiai jaučiasi miesto gyventojai, tačiau nusikaltimai gali būti gilesnių visuomeninių pokyčių indikatorius, rodantis, jog mieste prasidėjo socialinės dezorganizacijos procesai. Šį reiškinį analizuoja *socialinės dezorganizacijos* arba socialinės netvarkos (angl. *social disorder*) teorijos atstovai, teigiantys, jog gyventojų saugumo jausmui didelę įtaką turi socialinė aplinka, kurioje jie gyvena.

Socialinė dezorganizacija lengviausiai pastebima per išorinius požymius: prišiukšlintas ir nesutvarkytas viešąsias erdves, negyvenamus apleistus ir yrančius namus, vandalizmo aktų žymes, graffiti ant pastatų sienų, gatvėmis slampinėjančias paauglių grupes, besikabinėjančias ir įžeidinėjančias praeivius bei pan. Socialinė dezorganizacija parodo du procesus: pirma, yrančius bendruomeninius ryšius ir, antra, silpnėjančią neformaliąją socialinę kontrolę. Socialinė dezorganizacija gali įgauti pagreitį, jeigu laiku nebus imtasi priemonių jai sustabdyti.

Pastebėtina, kad nėra vieno aiškaus socialinės dezorganizacijos apibrėžimo. Ji apima tiek nusikalstamas veikas, tiek visus nusižengimus ir deviacijų atvejus, kurie formaliai nėra laikomi nusikalstamais, bet kuriuos gyventojai suvokia kaip pavojų jų saugumui ar gyvenimo kokybei.² JAV mokslininkai nustatė, jog situacija, kai gyventojai pradeda suvokti ir jausti pirmuosius socialinės dezorganizacijos požymius, gali turėti reikšmingų neigiamų padarinių miesto bendruo-

¹ Plačiau apie saugumo jausmą ir jį lemiančius veiksnius rašoma Teisės instituto parengtoje metodinėje priemonėje „Saugumo miestuose užtikrinimo problemos“, 2009.

² 1985 m. JAV sociologas *Albertas Reissas* įvedė terminą „lengvi nusikaltimai“ („*soft crime*“). Tai yra tokie nusikaltimai, kurie formaliai vertinant neturi nusikaltimo požymių, bet kuriuos gyventojai suvokia kaip problemas.

menėms. Nustatyta, kad dezorganizacija gali paskatinti tiek gyventojų nusikaltimų baimę, tiek realius nusikaltimus.³

Kokie neigiami dezorganizacijos padariniai galimi pačiai bendruomenei? Pirmiausia, ji gali ardyti bendruomeninius ryšius, gyventojai stengtis išsikelti iš jų suvokimu nesaugaus rajono. Taip pat likusi bendruomenės dalis gali tapti mažiau susitelkusi. Bendruomenės nariai, anksčiau nemažai bendravę tarpusavyje, prižiūrėję ir tvarkę savo aplinką, bendromis pastangomis sprendę išskylančias problemas, prasidėjus socialinei dezorganizacijai, vis mažiau dalyvauja bendruomenės/kaimynystės veikloje, vis mažiau reaguoja į jų aplinkoje vykstančius nusizengimus – tai nykstančios, neformaliosios socialinės kontrolės požymis.

Socialinės dezorganizacijos teorijos ir jos prielaidomis paremtų tyrimų ištakos siekia XX a. pradžioje JAV iškilusią *Čikagos ekologinę mokyklą*. Tačiau, skirtingai nuo tuometinių tyrimų, pastaruoju metu jie atliekami nesiremiant jokia aiškia koncepcija. Viena vertus, problema yra ta, kad nėra aiškiai pasakoma, kokia turėtų būti siektina „socialinė tvarka“. Aiškus „socialinės tvarkos“ apibrėžimas leistų lengviau nustatyti, kas yra „socialinė dezorganizacija“. Tačiau, antra vertus, tokio aiškaus apibrėžimo ir negali būti. Kas yra „tvarka“, priklauso nuo to, ką visuomenė, tiksliau vietos bendruomenė, tokia laiko. Todėl „socialinę tvarką“ (o tuo pačiu ir „socialinę dezorganizaciją“) keblu apibrėžti, juo labiau, kad šios sąvokos turinys keičiasi istorijos eigoje. Kaip 1983 m. teigė istorikas *Samuelis Walkeris*, laikui bėgant visuomenėje įvyko „visuomenės lūkesčių dėl gyvenimo kokybės revoliucija“.⁴ Taigi socialinė tvarka neišvengiamai siejasi su *gyvenimo kokybės* samprata. Urbanizacijos eigoje, atsiradus socialinės rūpybos sistemai, susikūrus policijos institucijai, gyvenimo kokybė pradėjo suponuoti, jog tuo pačiu miesto gyventojams turi būti užtikrintas tam tikras saugumo lygis. Policija pirmaisiais savo veiksmais ėmėsi kontroliuoti žemiausiuosius socialinius sluoksnius. Sparčios urbanizacijos ir industrializacijos pradžioje tai buvo ta socialinė grupė, kurią šie pokyčiai veikė pirmiausiai ir dažniausiai – neigiamai. Jie tapdavo nusikaltimų ir kitų nusizengimų šaltiniu bei taikiniu.

Miesto erdvė ypatinga ir tuo, kad skirtingai nuo kaimiškosios, ji kuria atomizuotą visuomenę. Miesto gyventojai vis labiau tampa daugiau į save orientuoti, mažėja kolektyviškumo jausmas. Kaip pastebi *Harveyus Coxas* ir *Ričardas*

³ Skogan W. G. Disorder and Decline. The Free Press. 1990, p. 10.

⁴ Ten pat, p. 5.

Sennetas, šiuolaikinėje modernioje visuomenėje vis dažniau galima patvirtinti dar viduramžiais suformuluotą taisyklę – „miestas išlaisvina žmogų“.⁵ Miesto erdvė, suteikianti anonimiškumo galimybes, tarsi susilpnina tiek išorinę, tiek vidinę kontrolę. O tai reiškia, kad viešosios tvarkos palaikymui vis labiau prireikia formalių institucijų įsikišimo. Remiantis būtent šia prielaida, šiandien vis dažniau prabylama apie bendruomenių kūrimą miesto erdvėje. Neformalios kaimynystės bendruomenės turėtų tapti atsvara ir papildyti formalių institucijų taikomas priemones, kurios ne visada yra veiksmingos, užtikrinant tvarką bei saugumą mieste.

Nors nėra tyrimų, kurie tiksliai paaiškintų priklausomybę tarp socialinės dezorganizacijos ir nusikaltimų, tačiau jau įrodyta, kad ji egzistuoja. *Džeimsas Wilsonas* ir *Džordžas Kellingas* teigia, kad niekaip nereaguojant į dezorganizacinę situaciją, tai iš pradžių gali paskatinti smulkius nusizengimus, po kurių gali prasidėti ir rimtesni nusikaltimai – vagystės, vandalizmo aktai ir pan.⁶ Socialinė dezorganizacija sutrikdo neformaliąją socialinę kontrolę tokiu būdu, kad sumažėja „teritorija“, už kurią žmonės jaučiasi atsakingi. Jie pradeda rūpintis vien savo namu, butu, o visa kita viešojoje erdvėje jiems neberūpi. Tokiu būdu ji tampa destruktijos taikiniu ir gali paskatinti nusikaltimus (pavyzdžiui, nesaugoma nuosavybė gali tapti taikiniu vandalizmo aktams ar vagystėms).

Bendruomenės vaidmuo palaikant socialinę tvarką

Pastebėta, kad bendruomenės, kurios nesusitvarko ar neketina tvarkytis su dezorganizacijos apraiškomis, ilgainiui įgyja dezorganizuotų bendruomenių reputaciją ir tampa traukos objektais nusikalstamoms veikoms. Kitaip tariant, didesnė tikimybė nusikaltimams įvykti ten, kur palankios sąlygos. Dezorganizuotas rajonas, kur neveikia socialinė kontrolė ir bendruomenės nariai yra abejingi už jų durų vykstantiems įvykiams – puiki terpė nusikaltimams. Tokių atvejų pavyzdžiai gali būti naktiniai barai ir klubai, kur dažnai įvyksta muštynės ar kiti nusizengimai viešajai tvarkai, gatvės, kur siūlomos prostitučių paslaugos ir pan. Ten, kur stebėseną menka, potencialūs pažeidėjai nebijo būti susekti ir išaiškinti. Azartiniai lošimai, prostitucija, prekyba narkotikais, jeigu ji pradeda plisti kuriame nors miesto rajone, pritraukia ir atitinkamas socialines grupes.

⁵ Ten pat, p. 7.

⁶ Ten pat, p. 10.

Anot *D. Wilsono* ir *D. Kellingo*, dezorganizacija iš pradžių galinti sąlygoti nusikaltimus be aukų, vėliau gali išsivystyti į sunkesnius nusikaltimus.⁷

Kiek dezorganizacijos procesai paveikia kurį nors miesto rajoną, didele dalimi priklauso nuo ten gyvenančios bendruomenės stiprumo. Jeigu bendruomenės narių ryšiai glaudūs, jei jie jaučiasi atsakingi už vieni kitus ir supančią aplinką – dezorganizacijai atsirasti maža tikimybė. Bendruomenės nariai gali imtis bendrų iniciatyvų: tvarkyti aplinką, organizuoti, kad būtų įrengtas apšvietimas, jeigu reikia, kviesti policiją, kad patruliuotų tam tikru paros metu, mėginti spręsti vietos konfliktus bendruomenės lygmenyje (kalbėtis su barų, kavinių savininkais dėl triukšmo naktį ir pan.), neįtraukdami formalių kontrolės institucijų.

Paprastai saugumo jausmą garantuoja bendruomenės stabilumas, kuris reiškia, jog bendruomenė nuolat reprodukuoja pati save: jos teritorijoje gyvena to paties socialinio sluoksnio žmonės, naujakuriai lengvai įsilieja į bendruomenę ir jos veiklą. Pavojus kyla tada, kai sutrikdomas bendruomenės atsinaujinimo procesas. Veiksniai, kurie gali jį sukelti, yra šie: dideli miesto plėtros projektai, kai nugriaunami senieji pastatai ir statomi nauji, nekilnojamojo turto įkeitimas arba investicijos į jį ir pan. Bendruomenę tai gali kardinaliai pakeisti, gali pasikeisti net ten gyvenęs socialinis sluoksnis.

Taigi makroekonominiai procesai gali turėti įtakos mikrobendruomenių lygmenyje. Tai susiję su gyventojų galimybėmis pasiimti paskolas, pirkti būstą. Taip po truputį formuojasi mikrorajonai, kuriuose apsigyvena tam tikras socialinis sluoksnis. Ir atvirkščiai, ekonominė recesija anksčiau buvusius gyvybingus rajonus gali paversti nuskurdusiais lūšnytais, kuriuose dažnėja smulkūs viešosios tvarkos pažeidimai, o vėliau ir nusikaltimai. Kai toks irimo procesas įsibėgėja, bendruomenė gali jau nebepajėgti su tuo tvarkytis. Pavyzdžiui, prasidėjus dezorganizacijai, senieji gyventojai, kurie turi lėšų (paprastai aukštesnis ar vidurinis sluoksnis) išsikelia. Lieka gyventi tie, kurie neturi galimybių išsikelti kitur. Tuomet jie renkasi naują adaptacijos būdą – psichologinį atsiribojimą nuo aplinkos. Žmonės liaujasi domėjęsi, rūpinęsi savo aplinka ir nereaguoja į ten vykstančius pažeidimus. Tokiuose rajonuose atsiranda naujų atsitiktinių gyventojų, kurie neišilieja ir netampa naujaisiais bendruomenės nariais, daugėja nusikaltimų, didėja nusikaltimų baimė, didėja baimė dėl ateities.

⁷ Ten pat, p. 11.

Taigi sprendžiant saugumo užtikrinimo problemas mieste, pirmiausia reikia suvokti, jog nusikaltimai, viešosios tvarkos pažeidimai ir kiti socialinės dezorganizacijos požymiai, galintys sukelti nesaugumo jausmą, – tai tik gilesnių procesų indikatoriai.

Miesto planavimas ir ekologinis požiūris

Miesto rajonų, o ypač ten gyvenančių bendruomenių raidai didelės reikšmės turi fizinis miesto planavimas. Ekologiniu požiūriu fizinės aplinkos keitimas turi įtakos ir socialinei sričiai. Ši įtaka ne visada teigiama ir gali sukelti saugumo problemų. Gerai savijautai gyvenamojoje aplinkoje svarbūs daugelis aspektų: nuo buto ar gyvenamojo namo išplanavimo iki to, ar prie namų yra patogūs kiemai, ar yra rekreacinės zonos, kuriose galima pailsėti, kaip patogiai ir greitai galima nuvykti į miesto centrą ir pan. Gyvenimo kokybei turi įtakos ir tai, kiek saugi gyvenamoji aplinka, kokia rizika tapti nusikaltimo auka. Čikagos ekologinės mokyklos atstovai pirmieji prabilo apie tai, jog miesto zonų išsidėstymas, tiksliau gyventojų sudėtis jose gali lemti tam tikros rūšies nusikaltimus, kartu ir saugumo būklę. Kriminologai atkreipia dėmesį, jog nusikaltimus, taigi ir saugumą, gali lemti ne tik miesto zonų išplanavimas, bet ir individualių pastatų projektai – architektūriniai sprendimai.

Nagrinėdami nusikaltimų problemą mieste, geografinio/ekologinio požiūrio šalininkai atkreipia dėmesį ir į socialinę demografinę gyventojų sudėtį bei jų pasiskirstymą atskiruose miestų rajonuose. Nagrinėjamos tokios charakteristikos kaip: etninė priklausomybė, pilietinis statusas (imigrantai), šeimos dydis, priklausomybė kuriai nors konfesijai ir kt. Iš to daromos atitinkamos išvados: pavyzdžiui, rajonuose, kur gyvena daug jaunų šeimų, auginančių paauglius vaikus, galima tikėtis, jog bus nemažai viešosios tvarkos pažeidimų. Taip pat ir tuose miesto rajonuose, kuriuose įsikūrusios imigrantų šeimos, gali kilti specifinių problemų, ypač jeigu šiai socialinei grupei sunku integruotis į visuomenę (rasti darbą ir pan.). Atkreipiamas dėmesys ir į tam tikrų rajonų industrializacijos laipsnį, vyraujančią būstų nuosavybės formą ir pan. JAV kriminologai *N. Morris* ir *G. Hawkinsas* teigia, kad nusikaltimai yra kaina, kurią visuomenė moka už išsivystymą.⁸ Šią mintį pirmasis aiškiau išsakė prancūzų sociologas *E. Durkheimas*. Urbanizaciją ir industrializaciją jis siejo su bendruomenių irimu ir nefor-

⁸ *Harries K. D.* The Geography of Crime and Justice. McGraw-Hill. 1974, p. 115.

malios socialinės kontrolės silpnėjimu, tačiau nusikaltimų, taip pat ir kitų neišvengiamų socialinės dezorganizacijos padarinių visiškai išvengti neįmanoma. Ypač jų pagausėja socialinių pokyčių metu. Manyti, kad galima sukurti visuomenę be nusikaltimų – naivu, tačiau galima mėginti kontroliuoti jų skaičių. Reikia pabrėžti, jog geografinis ar ekologinis požiūris tiesiogiai nepaiškina, *kodėl* įvyksta vienas ar kitas nusikaltimas, *kokios priežastys* paskatina konkrečius asmenis nusikalsti. Tačiau geografiniu ir ekologiniu požiūriu galima išnagrinėti aplinkybės, kuriomis susikuria palankiausias sąlygos nusikaltimams. Nustačius dėsningumus, galima taip planuoti miesto plėtrą, kad būtų sudaroma kiek įmanoma mažiau galimybių nusikaltimams. Blogiausiu atveju, jeigu nieko neįmanoma pakeisti, galima bent paaiškinti, kodėl vienuose miesto kvartaluose kriminogeninė situacija yra prastesnė nei kituose.

KLASIKINĖS VIETA PAGRĮSTOS KRIMINOLOGINĖS TEORIJOS IR NUSIKALTIMŲ PREVENCIJA PER APLINKOS DIZAINĄ

Nusikaltimų prevencijos priemonės gali būti įvairios ir orientuotos į skirtingus nusikaltimą lemiančius veiksniai. *Vieta* arba *aplinka* grįsta nusikaltimų prevencija remiasi keletu teorinių priegijų, atsiradusių iš daugelio mokslų sintezės – architektūros, urbanistinio (miesto) planavimo, kriminologijos, geografijos, psichologijos ir sociologijos. Šioms teorijoms ir koncepcijoms įtakos turėjo ir praktinė patirtis bei tyrimų duomenys apie delinkvenciją bei policijos darbo sunkumus tiriant ir išaiškinant nusikaltimus. Nemažai reikalingų žinių buvo sukaupta ir stebint, kokias problemas gali sukelti prastai ar visai neplanuojamas miesto apgyvendinimas, taip pat neišspręsti būsto klausimai.

Taigi klasikinės teorijos ir teorinės prielaidos, akcentuojančios vietos svarbą, yra: *ginamos erdvės teorija*, *nusikaltimų prevencijos per aplinkos dizainą koncepcija* (toliau NPPAD), *situatyvinė nusikaltimų prevencija* ir *aplinkos kriminologija* (angl. *environmental criminology*). Visos jos buvo pradėtos kurti XX a. viduryje ir plėtojamos iki šių dienų, remiasi pozityvistine prielaida: vieta (arba aplinka) lemia žmogiškąjį elgesį. Šios teorijos išpopuliarėjo XX a. antroje pusėje JAV – neatsitiktinai 1968 m. čia buvo įkurta Aplinkos dizaino tyrimų asociacija (angl. *Environmental Design Research Association*). Asociacijos pastangomis atlikta nemažai tyrimų apie nusikaltimų ir aplinkos ryšį. Remiantis šių tyrimų duomenimis ir teorinėmis prielaidomis, parengtos tam tikros valstybinio lygmens strategijos, formuojama saugumo politika ir nusikaltimų prevencijos priemonės. Sukauptos žinios buvo pritaikomos ir planuojant mies-

to infrastruktūros plėtrą, numatant žemės paskirtį, plėtojant nekilnojamo turto projektus ir pan.

Nors anuomet buvo ir dabar yra nemažai skeptikų, manančių, jog šie tyrimai ir žinios beveik nepadedą praktikai, jų populiarumas neblėsta. Toliau aptariami teoriniai požiūriai natūraliai įsiskverbė į urbanistinę politiką. Juos pradėta taikyti tiek planuojant viešas, tiek privačias erdves, tiek planuojant miesto rajonus, tiek projektuojant atskirus pastatus. Tiesa, sukauptos žinios nepaaiškina ir neleidžia prognozuoti nusikaltimų, tačiau jos pateikia labai konkrečias praktines rekomendacijas, kaip mažinti ar bent stabilizuoti nusikaltimų skaičių. O tai, pripažįstant, jog nusikaltimų apskritai išvengti neįmanoma, praktikams – svarbiausia. Kitas šių teorijų trūkumas – jos negali būti išplėstos visiems atvejams, nes kiekviena vieta unikali. Todėl negalima suformuluoti bendrų, visiems atvejams tinkančių teiginių, paprastai pateikiami tik bendri erdvės planavimo principai. Pavyzdžiui, teigiama, kad aplinkos stebėseną iš principo padeda nusikaltimų prevencijai, tačiau ne visais atvejais. Be to, kai kurie principai kertasi su teisėtumo ir demokratijos principais. Keliamas klausimas, ar stebėseną nepažeidžia asmens teisės į privatumą ir kur turi būti nubrėžta riba. Kiekvienu atveju reikia rasti balansą tarp kontrolės ir demokratijos. Taigi toliau trumpai pristatoma šių teorinių priegų esmė.

Ginamos erdvės teorija

Ginamos erdvės teorija apima kompleksą koncepcijų ir idėjų, analizuojančių, kaip turi būti kontroliuojamos teritorijos, žymimos jų ribos, užtikrinama nuolatinė erdvės stebėseną. Ginamos erdvės teorija mėgina sujungti aplinkos dizainą su nusikaltimų prevencija. Mėginama atsakyti į klausimą, kaip kontroliuoti ar stebėti erdvę, kad būtų kuo mažiau galimybių nusikaltimams. Ši teorija turėjo įtakos pastatų projektuotojams, architektams ir ypač politikos formuotojams JAV bei Jungtinėje Karalystėje. Ginamos erdvės teorijos pradininkas amerikietis *Oskaras Niumanas* (*Oscar Newman*) 1960 m. atliko studiją ir palygino du gyvenamuosius kvartalus JAV.⁹ Po jos 1970 m. pasirodė daugiau jau vyriausybės finansuotų tyrimų įvairiose valstijose. *O. Niumanas* pastebėjo, jog didelę reikšmę turi gyventojų savininkiškumo jausmas tai teritorijai, kurioje jie gyvena.¹⁰ Žmonės labiau linkę ginti žemę ir objektus, kuriuos laiko savo nuosa-

⁹ Gyvenamųjų rajonų studijos St. Louis mieste, žr. aprašymą žemiau.

¹⁰ *Schneider R. H., Kitchen T. Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 18.*

vybe, net jeigu nuosavybė yra iliuzinė (nuomos atveju). Todėl erdves reikia sutvarkyti taip, kad gyventojams jos sukeltų savininkiškumo jausmą. Kad pastatų dizainas gali sukelti socialinius atsakus, buvo pastebėta dar 1930 m. Remiantis šiuo atradimu, parengta keletas architektūrinių projektų. *O. Niومانo* manymu, tokių erdvių projektavimas padidina saugumą, nes taip gyventojai pradeda kontroliuoti savo erdvę ir prižiūri, kad į ją neįsibrautų pašaliniai asmenys. Pastebėtina, kad būtent *pašalinius asmenis O. Niومانas* laikė nesaugumo šaltiniu, už tai jis vėliau buvo kritikuojamas.

Taigi ginamos erdvės teorijoje kalbama apie savo erdvės kūrimą, saugojimą ir palaikymą. *O. Niumanui* įtakos turėjo amerikietės *Elizabeth Wood* darbai. Ji viena pirmųjų pradėjo bendradarbiauti su Čikagos vietos valdžia planuojant gyvenamųjų namų kvartalą.¹¹ Anot jos, pastato dizainas kartu su padidintomis aplinkos stebėjimo galimybėmis padidina neformalią socialinę kontrolę, drauge ir saugumą. *O. Niومانas* rėmėsi ir pirmaisiais Kanados urbanistės *Jane Jacobs* darbais. Ji pastebėjo, kad judrių gatvių atskyrimas nuo gyvenamųjų zonų didina saugumą.

Kaip vieną iš ginamos erdvės idėjų pavyzdžių verta pateikti *O. Niومانo* atliktą St Louis miesto (Misūrio valstijoje, JAV) dviejų mikrorajonų studiją. 1956 m. St Louis mieste buvo suprojektuotas Pruitt-Igoe mikrorajonas. Projektu architektas vadovavosi žymaus prancūzų architekto *Korbiuzje (Le Corbusier)* modernios architektūros idėjomis. Pagrindinė projekto, už kurį jis vėliau buvo apdovanotas, idėja – atlaisvinti kuo daugiau bendro naudojimo erdvių, o gyventojus kompaktiškai apgyvendinti daugiaaukščiuose daugiabučiuose namuose: buvo pastatyti 33 vienuolikos aukštų namai, pastatuose įrengti liftai, bendri namo gyventojų poilsio kambariai ir skalbyklos, visa likusi rajono erdvė skendėjo medžiuose. Visi gyventojai buvo koncentruojami vertikaliai, todėl užsimegzti horizontaliems kaimynystės ryšiams buvo mažiau galimybių. Taip pat tėvai buvo atskirti nuo kieme žaidžiančių savo vaikų ir negalėjo jų stebėti, kitos stebėsenos galimybės buvo labai ribotos. Projektu buvo siekiama sukurti draugišką ir stiprią bendruomenę. Deja, rezultatas buvo priešingas. Viešose erdvėse prasidėjo socialinė dezorganizacija: šiukšlės, netvarka, nusikaltimai. Gyventojai tapo savo butų kalniais, nes bijodavo išeiti į gatvę. Viešose erdvėse įsigalėjo gatvių gaujos ir vandalai. Rajonas buvo apgyvendintas tik 60 proc., kai vietos valdžia nusprendė jį nugriauti. Tiesa, iki to laiko buvo išleista milijonai dolerių kilusių problemų sprendimui.

¹¹ Ten pat, p. 19.

Antrasis mikrorajonas – *Carr Square Village* – išsidėstė gretimose nuo *Pruitt-Igoe* gatvėje. Jis buvo pastatytas dar 1942 m. Kaip ir *Pruitt-Igoe*, čia gyveno tas pats socialinis sluoksnis: mažų pajamų, vienišų tėvų ir motinų šeimos, tautinės mažumos. Tačiau pagrindinis skirtumas nuo *Pruitt-Igoe* buvo tas, kad *Carr Square Village* buvo neaukšti pastatai. Šiame rajone gyventojai išsidėstė horizontaliai. Jie galėjo užmegzti glaudesnius tarpusavio santykius, stebėti savo erdvę, prižiūrėti kieme žaidžiančius vaikus. Tokioje aplinkoje buvo lengviau pastebėti pašalinius asmenis ir užtikrinti saugumą. Čia miesto formuojamą anonimiškumą pakeitė intymumas, abejingumą – savitarpio pagalba. Nusikaltimų ir saugumo problemų šiame rajone buvo kur kas mažiau nei *Pruitt-Igoe*.

Šiais pavyzdžiais *O. Niumanas* parodė, kad dviejų veiksmų – socialinio konteksto ir aplinkos dizaino – sąveika turi sinergetinį efektą. Tai reiškia, jog šių dviejų veiksmų kombinacija lemia bendrą saugumą. Pavyzdžiui, kartu sutapę nekontroliuojama aplinka ir žemas socialinis sluoksnis atveria galimybes nusizengimams ir nesaugumui. Tačiau vien pastatų aukštis negali nulemti nusikaltimų. Pavyzdžiui, daugiaaukščių rajonuose, kur gyvena aukštesnis socialinis sluoksnis, nusikaltimai nėra tokia didelė problema. Saugumas priklauso ir nuo kitų veiksmų: gyventojų tankumo, galimybės kontroliuoti teritoriją ir pan. Tyrėjas pastebėjo, kad kuo daugiau šeimų dalijasi ta pačia erdve, tuo mažiau jaučia atsakomybę ją saugoti ir kontroliuoti. Taip pat, anot jo, egzistuoja ryšys tarp pastatų aukščio ir nusikaltimų lygio (ypač apiplėšimų) viešose erdvėse. Jis nustatė ir tai, kad yra ryšys tarp pastatų dizaino ir jame gyvenančio socialinio sluoksnio. Daugiabučius dažniau renkasi žemesnio socialinio sluoksnio, vienišų tėvų šeimos. Taigi saugumą konkrečiame mikro rajone lemia ne vien jo architektūra, bet ir kiti socialiniai veiksniai.

Kitas svarbus elementas *O. Niumano* ginamos erdvės teorijoje – gatvių ir rajono „pralaidumas“. Jis nustatomas pagal tai, kaip lengvai galima į rajoną patekti, juo judėti ir iš jo išeiti. Kuo mažesnis mikrorajono pralaidumas, tuo judėjimas jame yra lėtesnis ir geresnės aplinkos stebėjimo galimybės. Kaip pavyzdį *O. Niumanas* pateikė Daytone (Ohajo valstijoje) Penkių Ažuolų (angl. *Five Oaks*) gyvenamąjį rajoną.¹² Jame gyveno viduriniojo sluoksnio baltaodžiai privačių namų savininkai ir mažas pajamas gaunantys juodaodžiai, būstų nuomininkai. Tiek privačiuose namuose, tiek nuomojamuose būstuose gyveno ne daugiau kaip viena ar dvi šeimos. Mikrorajonas turėjo labai gerą susisiekimą su centru. Praktiškai

¹² Ten pat, p. 22.

per jį ėjo keliai, jungiantys centrą su priemiesčiu. Gerai išplanuota gatvių sistema, išplėtotas transportas užtikrino gerą pralaidumą. Ir būtent dėl to buvo labai sunku kontroliuoti aplinkinę erdvę. Nepaisant netgi to, kad gyventojų bendruomenė buvo išsidėsčiusi horizontaliai, mikrorajone buvo padaroma daug nusikaltimų: nuo gatvės prostitucijos iki prekybos narkotikais. Sąlygos buvo tam palankios: galima labai greitai dingti iš nusikaltimo vietos.

Įvertinusi susiklosčiusią situaciją, vietos valdžia ėmėsi priemonių. Jos tikslas buvo sumažinti gatvių pralaidumą ir sustiprinti kontrolę. Rajonas buvo suskirstytas į 10 kaimynysčių – viena nuo kitos atribotų erdvių, o susisiekimas tarp jų buvo laisvai galimas tik pėsčiomis. Suplanuota vienos krypties eismo sistema, kai kur pastatytos užkardos. Tokiu būdu automobilių eismas gerokai sulėtėjo. Po šių pokyčių sumažėjo ir bendras nusikaltimų lygis.

Ši iniciatyva buvo sėkminga, tačiau negalima teigti, jog tokia praktika pasiteisintų kiekvienoje kitoje vietoje. Aplinkos dizainas yra tik vienas iš veiksnių, turinčių įtakos nusikaltimų lygiui. Vietos bendruomenės aktyvumas, situatyvinės prevencijos priemonės taip pat turi nemažą reikšmę.

Ginamos erdvės teorija apima ir kitus aspektus. Ji atkreipia dėmesį ne tik į pačią teritoriją ir jos išplanavimą, bet ir priėjimo prie atskirų objektų kontrolę. Šios teorijos atstovai kalba ir apie teritorijos ribų žymėjimą, natūralios stebėsenos užtikrinimą, bendrą aplinkos vaizdą ir jo sukeltą išspūdį. Taigi apibendrinant ginamos erdvės teorijos pagrindinę mintis yra ta, kad gyventojai turi jaustis esą savo teritorijos šeimininkai. Tik tada jie pradės rūpintis ir saugoti savo aplinką. Todėl erdvė turi būti išplanuota taip, kad padidintų gyventojų savininkiškumo jausmą, užtikrintų stebėjimo galimybes. Ne mažiau svarbus ir pats aplinkos estetinis vaizdas – neprižiūrėta apleista aplinka, remiantis „išdaužytų langų teorijomis“, gali pritraukti nusikaltimus.

Nusikaltimų prevencija per aplinkos dizainą (NPPAD)

O. Niumano ginamos erdvės teorijos patrauklumas yra tas, kad ji gali pateikti gana aiškius ir paprastus pasiūlymus praktikams, kaip planuoti erdvę. *O. Niumanas* rėmėsi tiek utilitarinėmis filosofo *Džeremio Benthamo*¹³ architektūri-

¹³ *Džeremis Benthamas* buvo XVIII–XIX a. anglų teisininkas ir filosofas, utilitarizmo teorijos šalininkas. Remdamasis jos prielaidomis, pasiūlė racionalųjį *panoptikono* architektūrinį modelį, kurį pritaikius, turėjo būti užtikrinta erdvėje esančių objektų kontrolė.

nėmis idėjomis, tiek amerikiečių psichologo *Frederiko Skinnerio*¹⁴ eksperimentinės psichologijos prielaidomis. Tačiau pagrindinis teorijos trūkumas – socialinės aplinkos reikšmės nuvertinimas ar suprimityvinimas. Nors vėliau *O. Niumanas* keitė savo poziciją, bet iš esmės manė, kad kontroliuojant ir keičiant aplinką, galima daryti įtaką žmogaus elgesiui ir taip kontroliuoti nusikaltimus. Žmogų jis suvokė kaip veikiantį pagal principą „stimulas – reakcija“.¹⁵ Anot jo, fizinę aplinką galima suplanuoti taip, kad asmeniui nekiltų noras nusizengti. Taigi dėl savo paprastumo ir aiškumo *O. Niumano* projektai pritraukė vyriausybės finansavimą, tačiau moksliniu požiūriu ši ginamos erdvės teorija buvo ribota. Nors kai kurie pasiūlymai konkrečiais atvejais ir pasiteisindavo, nebuvo sukurta bendrų fundamentalių teiginių, kurie būtų pritaikomi daugeliu atvejų, nepriklausomai nuo konteksto. Šią spragą užpildė kitas amerikietis mokslininkas *C. R. Džefris* (*C. R. Jeffrey*). Anot jo, žmogus nėra primityvi būtybė, reaguojanti į stimulą vieninteliu ir tuo pačiu būdu. Konkrečiam žmogui atsidūrus konkrečioje vietoje, vyksta sudėtingas aplinkos suvokimo, interpretacijos ir atsako į tą aplinką formavimo procesas.

C. R. Džefris pasiūlė platesnį požiūrį į ryšį tarp nusikaltimo ir aplinkos, kalbėdamas apie *nusikaltimų prevenciją per aplinkos dizainą* (toliau NPPAD). Pagal NPPAD koncepciją žmogaus elgesys suvokiamas kaip daugelio veiksnių rezultatas. Aplinka yra tik vienas iš šių veiksnių.¹⁶ Šiuo metu paplitusi NPPAD yra *C. R. Džefrio* ir *O. Niumano* idėjų subendrintas variantas. Per paskutiniuosius dešimtmečius ši teorija išpopuliarėjo ir yra taikoma kartu su *situatyvine prevencija* ir *aplinkos kriminologija* (žr. *toliau*). NPPAD buvo pradėta integruoti į vietos įstatymų leidybą tiek JAV, tiek Jungtinėje Karalystėje, ypač su statybomis ir teritorijų planavimu susijusiose srityse. Nusikaltimų prevencijos per aplinkos dizainą žinios buvo diegiamos įstatymų taikytojams ir praktikams. Įdomu tai, kad šios žinios pasitarnavo ne tik nusikaltimų prevencijai, bet ir kuriant antiteroristines priemones. Netgi buvo pradėta galvoti, kad NPPAD reikia įtraukti į valstybės politiką nacionaliniu lygmeniu, rengiantis apsiginti nuo teroristų išpuolių.¹⁷

¹⁴ *Frederikas Skinneris* XX a. amerikiečių psichologas ir socialinis reformatorius, eksperimentinės psichologijos plėtotojas, savo darbuose laikėsis radikalaus bihevizmo tradicijos.

¹⁵ *Schneider R. H., Kitchen T.* Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 23.

¹⁶ Ten pat, p. 23.

¹⁷ Ten pat, p. 24.

Dažniausiai NPPAD praktika siejama su tikslo/taikinio apsunkinimu (apsunkinant pažeidėjams galimybę prieiti prie norimo objekto), kitų fizinių apsaugos sistemų instaliacija aplinkoje.¹⁸ Taikant NPPAD, vadovujamasi šiais pagrindiniais principais:¹⁹

- natūrali stebėseną;
- priėjimo kontrolė;
- teritorijos sutvirtinimas;
- geresnis skirtingų paskirčių žemės išdėstymas.

Pagal šiuos principus erdvės buvo planuojamos ir pastatai projektuojami taip, kad būtų užtikrinta natūrali stebėseną. Tai reiškia, kad erdvės turi būti pakankamai atviros ir perregimos (kiek įmanoma neužgriozdintos), kad kiekvienu momentu vietos gyventojai ar ten dirbantys asmenys galėtų matyti, kas vyksta. Taip pat buvo diegiama įėjimų į kai kurias teritorijas ir pastatus kontrolė – tokiu būdu norėta apsisaugoti nuo pašalinių asmenų, kurie suvokiami kaip grėsmės šaltinis. Buvo aiškiai atskirtos viešos ir privačios erdvės, taip pat erdvės atskiriamos viena nuo kitos pagal jų paskirtį (biurai, prekybos centrai, rekreacinės zonos ir pan.) ir pagal naudotojus (pvz., erdvės, kuriomis naudojasi paaugliai, atskirtos nuo vyresnio amžiaus žmonių naudojamų erdvių ir pan.). Labai aiškiai apibrėžtos teritorijos, kuriose reikalinga sustiprinta apsauga (pvz., vietos, kur surenkami ir pervežami pinigai, reziduoja valstybės vadovai ir pan.). Vėliau į NPPAD koncepciją buvo įtrauktos erdvės valdymo, planavimo ir komunikacijos strategijos. Jos leido taip išplanuoti erdves, kad kuo labiau būtų galima sutelkti dėmesį ties probleminėmis sritimis, sumažinti erdvių izoliaciją ir anonimiškumą.

Taigi NPPAD kūrėjai, skirtingai nei *O. Numanas*, sujungė fizinių aplinkos planavimą su socialiniais aspektais. Buvo atkreiptas dėmesys ne tik į fizinę aplinką, bet ir į tai, kaip gyventojai ir kiti tos erdvės naudotojai į ją reaguoja ir ją naudoja. NPPAD yra jungiamasis tiltas tarp ginamos erdvės teorijos ir situatyvinės prevencijos bei aplinkos kriminologijos, turėjęs didelės įtakos praktikai. 1994 m. Jungtinėje Karalystėje Vyriausybės iniciatyva buvo parengta programa „Apsaugoti panaudojant dizainą“ (angl. *Secured by Design*), kurią įgyvendinti pavesta vietos valdžiai. Be visų kitų pagrindinė ją įgyvendinusi institucija buvo policija. Pagrindinis tikslas – į aplinką integruoti ir įdiegti vieta pagrįstus

¹⁸ NPPAD taikyta Londone, Vašingtone, Niujorke.

¹⁹ *Schneider R. H., Kitchen T. Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 24.*

nusikaltimų prevencijos principus. Programoje siūlomos strategijos buvo įgyvendinamos įvairiose erdvėse: gyvenamųjų namų kvartaluose, miestų centruose, prekybos vietose, automobilių stovėjimo aikštelėse ir pan., taip pat dvejopos paskirties (viešos ir privačios tuo pat metu) vietose.

Nors nėra išsamių tyrimų, įrodančių NPPAD efektyvumą, jos priemonės taikomos, nes pastebėta, kad nusikaltimų sumažėja, ir ypač sumažėja nusikaltimų baimė. Tiesa, taikant NPPAD, neišvengiama ir prieštaravimų. Egzistuoja amžina dilema, kam teikti prioritetą – architektų fantazijai, kuri gali nesiderinti su nusikaltimų prevencijos principais, ar erdvės tvarkymui, mąstant apie saugumą. Problemiška ir tai, kad tam tikrose vietovėse pasiteisinę projektai dar neleidžia daryti apibendrinančių išvadų, jog tokios priemonės veiks ir kitur. Dažnai kritikuojamas ir pats pavadinimas – *nusikaltimų prevencija per aplinkos dizainą*. Kritikai pastebi, kad pati aplinka gali nusikaltimus tik nukreipti kitur, atbaidyti potencialius pažeidėjus ir pan., bet ne panaikinti. Be to, egzistuoja ir tokios nusikaltimų rūšys, kurioms aplinka apskritai neturi įtakos.

Situatyvinė nusikaltimų prevencija

Situatyvinė nusikaltimų prevencija užima svarbią vietą šalia kitų aplinką akcentuojančių teorijų ir strategijų. Ji gerai žinoma Lietuvoje, nes pastaruoju metu vis plačiau atrandama ir pripažįstamas jos efektyvumas. Situatyvinės prevencijos teoriją išplėtojo anglų psichologas kriminologas *Ronaldas V. Klarkas (Ronald V. Clarke)*.²⁰ Situatyvinės prevencijos tikslas – išsiaiškinti, kokiomis specifinėmis aplinkybėmis ir kokie specifiniai nusikaltimai įvyksta. Situatyvinė nusikaltimų prevencija apima sociologijos, aplinkos kriminologijos, kriminalistikos, ekonomikos ir kognityvinės psichologijos žinias, tačiau ji nesūlo abstrakčių teiginių, pritaikomų daugeliui atvejų. Atvirakščiai, ji siūlo sprendimus konkrečioms atvejams, pavyzdžiui, kokias priemones reikia naudoti, norint išvengti apiplėšimų telefonų būdelėse, muštynių po sporto renginių, motociklų vagysčių, graffiti ir pan. Tiesa, situatyvinės nusikaltimų prevencijos kūrėjai vadovaujami ir kitomis platesnėmis teorijomis, kaip antai: nusikaltimo trikampio koncepcija²¹ ir rutininės veiklos te-

²⁰ Ten pat, p. 26.

²¹ „Nusikaltimo trikampis“ – vienas iš aplinkos kriminologijos elementų, leidžiantis schematiškai paaiškinti, kokie elementai turi sutapti konkrečioje vietoje ir konkrečiu metu, kad įvyktų nusikaltimas. Daugiausia prie nusikaltimų trikampių sudarymo prisidėjo kriminologai: *Ronald V. Clarke, Lawrence Cohen, John Eck* ir *Marcus Felson*.

orija.²² Pagrindinis situatyvinės prevencijos elementas – *galimybė*. Siekiama sukurti tokias strategijas, kurios sumažintų ir modifikuotų potencialiam pažeidėjui nusizengti galimybę sudarančius veiksnius. Išskiriami šie veiksniai:

1. rizika (kokia tikimybė būti pagautam);
2. pastangos (kiek prireiks pastangų pasiekti tikslą);
3. apsimokėjimas (kiek aš iš to išlošiu);
4. provokacija (kas mane skatina peržengti ribą);
5. gėda ir kaltė (kaip galima pateisinti mano veiksmus).

Dviem pirmiesiems veiksniams aplinkos dizainas turi didelę reikšmę. Kiti trys – socialiniai bei psichologiniai veiksniai, kuriuos labai sunku prognozuoti, nes kiekvienas potencialus pažeidėjas situaciją vertina subjektyviai. Be to, ne visada žmonės elgiasi racionaliai, todėl sunku įvertinti, pavyzdžiui, „apdovanojimo“ veiksnį, nes ne visada pažeidėjas skaičiuoja, ar jam „apsimoka“ nusizengti (pvz., apsvaigimo būsenoje ir pan.). Nusikalsti asmenys gali dėl įvairiausių paskatų: tiek dėl savanaudiškų, tiek norėdami pasilinksinti, todėl racionalaus pasirinkimo teorija negali būti taikoma beatodairiškai. Aiškesni ir lengviau prognozuojami veiksniai susiję su fizine aplinka. Visada kur kas lengviau paskaičiuoti, kokia potencialiam pažeidėjui kyla rizika būti pagautam ar kiek prireiks pastangų, norint nusizengti, nei numatyti, ką jis mąsto. Todėl net ir situatyvinėje prevencijoje didelę reikšmę turi fizinės aplinkos nagrinėjimas ir valdymas.

Situatyvinės prevencijos praktika prasidėjo Jungtinėje Karalystėje 1980-aisiais. Ši praktika rėmėsi aplinkos kriminologijos koncepcija, ir tokios prevencijos veiksmų, remdamasi analitiku išvadomis, ėmėsi policija. Tais pačiais metais V. Klarkas pirmą kartą apibendrino technikas, kurias gali naudoti gyventojai ir bendruomenės, kad sumažintų nusikaltimų tikimybę. Jis išskyrė penkias technikas, kuriomis pažeidėjui apsunkinamos galimybės nusikalsti, kategorijas:²³

1. Pirmoji technikų kategorija numatyta tiems, kas nori pažeidėjui apsunkinti galimybes padaryti nusikaltimą. Tai galima padaryti keliais būdais. Pavyzdžiui, apsunkinus patį nusikaltimo taikinį: įrengiant signalizaciją, vairo užrakimo mechanizmą ir pan.; apsunkinus priėjimą prie taikinio: sumažinus įėjimų/išėjimų skaičių, įrengus papildomus barjerus, apšvietus išėjimus, panaudojus

²² Rutininės veiklos teorija analizuoja, kaip keičiasi galimybės įvykti nusikaltimui, keičiantis elgesiui bei gyvenimo stiliui visuomenės lygmenyje.

²³ Boba R. Crime Analysis and Crime Mapping. Sage publications. 2005, p. 64–65.

magnetinės indukcijos daviklius prekėms, pareikalavus bilieto išeinant ir pan. Galima atitraukti potencialių pažeidėjų dėmesį nuo taikinio: uždaryti gatves, įrengti policijos stebėjimo postus. Galima įvesti įrankių/ginklų tam tikrose teritorijose kontrolę: apriboti petardų, purškiamų dažų ir pan. pardavimą.

2. Antroji technikų kategorija padidina pažeidėjo suvokiamą riziką, darant nusikaltimą. Kitaip tariant, šios technikos priverčia pažeidėją gerai pagalvoti prieš nusikalstant, nes jis numato, jog yra galimybė būti pagautam. Prevencijos technikos gali būti kelių tipų: apsaugos didinimas (įsitraukti į kaimynystės stebėjimo grupę, nevaikščioti vienam, nešiotis telefoną), natūralios stebėsenos stiprinimas (gerinti gatvių apšvietimą, prižiūrėti aplinką), anonimiškumo mažinimas (reikalauti moksleiviams dėvėti mokyklines uniformas, nurodyti, kad taksi vairuotojai turėtų identifikacinius ženklus), erdvių administratorių išnaudojimas (pvz., įdarbinti du apsaugos darbuotojus kiekvienai parduotuvės darbo laiko pamainai), formalios stebėsenos naudojimas (instaliuoti videokameras, signalizacijas ir pan.).

3. Trečiąją grupę sudaro technikos, mažinančios tikėtiną pažeidėjo naudą. Jomis sumažinama nusikaltimu gaunamos naudos vertė. Šiuo atveju siūlomi įvairūs sprendimai, pavyzdžiui: slėpti taikinius (vertingus daiktus paslėpti daiktų dėkle automobilyje), pašalinti taikinius (nesinešioti daug grynųjų pinigų), identifikuoti nuosavybę (specialiai paženklinti), naikinti vogtų daiktų realizavimo rinkas (prižiūrėti įvairias prekyvietes ar gatvės prekeivius, kad nepardavinėtų vogtų daiktų), naikinti galimą naudą (prie drabužių prisegti rašalo kapsules, kurios išsilieja, mėginant jas išimti jėga ir pan.).

4. Paskatas nusikalsti mažinančiomis technikomis siekiama pakeisti socialines ir aplinkos sąlygas taip, kad sumažėtų nusižengti pastūmėjanti įtampa ar pagunda. Tai galima padaryti: vengiant ginčų (vengti barų perpildymo, įvesti įėjimo mokestį), mažinant emocinį susijaudinimą (uždrausti bikini konkursus baruose), neutralizuojant draugų spaudimą nusižengti (išsklaidyti paauglių grupes mokyklose), įtikinėjant potencialius pažeidėjus, jog visada galima pasakyti „ne“, atimant ūpą pakartotinai nusižengti (nedelsiant atitaisyti vandalų padarytą žalą, paviešinti tai žiniasklaidai ir pan.).

5. Penktoji technikų grupė skirta galimų pažeidėjų pasiteisinimų dėl nusikaltimo pašalinimui. Jomis siekiama pakeisti elgesio įpročius, skatinant konformistinių elgesį. Tai gali būti: taisyklių nustatymas (reikalauti raštiškų nuomos sutarčių, registracijos, apsistojus viešbutyje), instrukcijų pateikimas (pakabinti ženklus „Nestatyti automobilio“, „Privati nuosavybė“), sąmoningumo skatinimas (įmonuoti įrenginius, fiksuojančius greitį, pakabinti ženklus, skelbiančius, kad vagilia-

vimai iš parduotuvių yra traktuojami kaip vagystės), geresnių sąlygų konformistiniam elgesiui sudarymas (viešose erdvėse pastatyti šiukšlinės ar konteinerius), narkotikų ir alkoholio vartojimo kontroliavimas (baruose naudoti respiratorinius vamzdelius girtumui nustatyti, neparduoti alkoholio girtiems asmenims ir pan.).

Taigi situatyvinė nusikaltimų prevencija numato priemones tiesiogiai situacijos ir erdvės kontrolei, tačiau tos priemonės nėra universalios. Be to, situatyvinė nusikaltimų prevencija išsprendžia problemą tik konkrečiu momentu, tačiau nusikaltimų priežasčių nepanaikina. Darbas su padariniais, bet ne priežastimis – tuščias. Todėl vien situatyvinė prevencija negali išspręsti nusikaltimų problemas.

Aplinkos kriminologija

Aplinkos kriminologija (angl. *environmental criminology*) akcentuoja ne pažeidėją, bet paties nusižengimo atvejį. Ji remiasi geografijos, miesto planavimo, matematikos ir net žmogaus ekologijos žiniomis. Nemažą indėlį į šią teoriją įnešė kriminologas *A. Holėjus (Hawley)*.²⁴ Jis tyrė ryšį tarp paros laiko ir nusižengusių žmonių elgesio modelių. Aplinkos kriminologijos tikslas – išanalizuoti mechanizmus, pagal kuriuos vyksta nusikaltimai. Situatyvinė nusikaltimų prevencija daugiau siūlo intervencijos strategijas, o aplinkos kriminologija nagrinėja kontekstus, kur dažniausiai tampama nusikaltimų aukomis ir kuriuose reikalingos minėtos intervencijos. Aplinkos kriminologija nagrinėja visus elementus, būtinus nusikaltimui. Jie yra šie: *pažeidėjas, auka, pažeidžiamas įstatymas* ir *laikas* bei *vieta*, kuriuose visi šie elementai sutampa.

Į nusikaltimo įvykį žvelgiama kaip į elementų sistemą. Pažeidėjai juda laike ir erdvėje, jie turi savo gyvenimo ritmą, įpročius, o aukos – lygiai taip pat. Kažkuriame erdvės ir laiko taške judviejų trajektorijos susikerta. Visame šiame komplekse veikia aibė įvairaus lygmens veiksnių, kurie galbūt nepastebimi, bet būtini, kad nusikaltimas įvyktų. Pavyzdžiui, įsilaužimo riziką didina įsitikinimas, kad įėjimo niekas nestebi (mikro lygmens veiksny). O apskritai įsilaužimų mažiau yra ten, kur stipri kaimynystės stebėsena (makro lygmens veiksny). Didelę reikšmę turi ir aplinkos ženklai: fasado išvaizda, bendras kiemo vaizdas, jo priežiūra ir pan. Tai suteikia daug informacijos potencialiems pažeidėjams. Pažeidėjai veikia racionaliai, jie paskaičiuoja rizikas. Pavyzdžiui, plėšimai dažnesni parduotuvėse šalia judrių kelių, iš kur lengviau pabėgti po nusikaltimo.

²⁴ *Schneider R. H., Kitchen T. Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 32.*

Sisteminis aplinkos kriminologijos požiūris leidžia rasti sprendimus probleminėse situacijose. Tiriant nusikaltimų atvejus, analizuojama fizinė aplinka, nusistovėję nusikaltimų mechanizmai, nustatomi „karščiausi“ taškai, apibrėžiamos viktimiškiausių zonų ribos, nustatinėjama, kas generuoja nusikaltimus ir yra jų traukos objektas. Atlikus tokią analizę, galima rasti vadybinius sprendimus: kaip investuojant mažiausiai gauti geriausią rezultatą. Minėtasis Penkių Ažuolų bendruomenės pavyzdys parodė, kad įvairiomis užkardomis ir vienpusio eismo sistema sumažinus gatvių pralaidumą, sumažėjo ir nusikaltimų. Toje vietoje tai buvo optimaliausias sprendimas.

Aplinkos kriminologiją labai paveikė miestų planavimo ir pastatų projektavimo procesai, todėl nuosekliai nusikaltimų analizei buvo pradėti naudoti nusikaltimų žemėlapiai (angl. *crime mapping*) ir geografinės informacijos sistema (GIS). Vėliau aplinkos kriminologijoje išsiskyrė subdisciplinos – tyrimo psichologija ir geografinis nusikaltimų profiliavimas. Tyrimo psichologijoje dėmesys kreipiamas į laiko ir erdvės kintamuosius – tiriama, kaip vyksta pažeidėjo ir aukos sąveika laike ir erdvėje. Geografinis nusikaltimų profiliavimas, naudojant žemėlapius, padeda nustatyti galimas dažniausias pažeidėjų buvimo vietas.²⁵

Aplinkos kriminologijoje, kaip ir anksčiau minėtose teorijose, ypač akcentuojama šiuo metu gerai žinoma praktika – taikinio apsunkinimas. Tai priemonės, kurios apsunkina priėjimą prie trokštamo objekto tiek, kad potencialus pažeidėjas persigalvoja ir nebenori nusižengti. Tačiau nors ir yra populiarios, šios priemonės susilaukia kritikos. Pirma, nėra aišku, kiek iš tikrųjų jos efektyvios, o kiek sumažėjusį nusikaltimų lygį lemia kiti veiksniai. Antra, dažnai tokios priemonės (grotos ant langų ir pan.) gadina estetinį miesto vaizdą ir niekais paverčia kūrybinius architektų sumanymus. Ir trečia – etinė problema. Apsunkinant priėjimą prie vieno taikinio, pažeidėjas gali būti nukreiptas į kitą taikinį. Be to, kaip pateisinti tai, kad vienu objektų apsauga finansuojama iš valstybės biudžeto, o kiti ne tik nėra saugomi, bet dar ir nukenčia, nes sugeria visą į juos perkeltą riziką.

Taigi šios aplinkos kriminologijos įžvalgos ir jos sisteminis požiūris buvo naudojami kuriant ir plėtojant anksčiau minėtas teorijas.

²⁵ Plačiau apie nusikaltimų žemėlapius (*crime mapping*) žr. Teisės instituto parengtoje metodinėje priemonėje „Saugumo miestuose užtikrinimo problemos“, 2009.

Erdvės sintaksės teorija

Pagrindinis nusikaltimų prevencijos kūrėjų rūpestis – kaip suspėti su nuolat tobulėjančiais pažeidėjais, kurie, laiku bėgant, išmoksta įveikti jiems sugalvotas prevencijos priemonės. Todėl neatsitiktinai atsirandanti naujų praktikų ir iš jų kylančių teorijų banga remiasi klasikinėmis teorijomis, jų kritika ir integruoja kitų mokslų žinias. Tik taip galima viena koja aplenksti potencialius pažeidėjus. Viena tokių naujos kartos teorijų – *erdvės sintaksės* teorija. Nors tiesiogiai ji neturi nieko bendra su nusikaltimų prevencija per aplinkos planavimą ar dizainą, ji siūlo žinias policijai, kurias pastaroji pritaiko aplinkos planavimui, siekdama gyventojų saugumo.

Erdvės sintaksės sąvoką pirmieji pavartojo B. Hillieris ir J. Hanson 1984 m.²⁶ Tai – teorinis metodologinis požiūris, jame naudojami geografinis ir matematinis metodai, kuriais nustatomas ryšys tarp objektų ir miesto erdvių. Taikant erdvės sintaksės metodą, naudojamas erdvės tipų žodynas, sintaksinis žemėlapis, grafikai ir kitos priemonės, leidžiančios pavaizduoti ir kiekybiškai analizuoti ryšius tarp pastatų ir miesto erdvių. Šio metodo tikslas – užčiuopti miesto erdvės kompleksškumą, nustatant aibę ją sudarančių elementų. Sukūrus tokių matematinį modelį, galima paaiškinti ir prognozuoti tam tikras nusikaltimų rūšis.

Erdvės sintaksė leidžia užčiuopti ryšį tarp struktūros ir funkcijos, paprastai tariant, analizuoja, kokią įtaką fizinė erdvė daro judėjimui joje, kaip gyventojai ir tų erdvių naudotojai jose elgiasi (kokiomis trajektorijomis juda, kur dažniausiai lankosi, ko vengia ir pan.). Pagrindinis tokios analizės siekis – atskleisti erdvėse užkoduotus elgesio šablonus. Pavyzdžiui, vienos erdvės gali itin traukti jaunimą, kitose susiklosto intensyvus judėjimas, dar kitos labai patrauklios prekiautojams narkotikais ir pan.

Erdvės sintaksė buvo pradėta taikyti nusikaltimų prognozei. Architektams bei erdvių planuotojams buvo dalijami patarimai, kaip suprojektuoti erdvę, kad nusikaltimų būtų mažiau. Tyrėjas S. Šu (S. Shu) 2000 m. tokiu būdu mėgino iširti ryšį tarp nusikaltimų nuosavybei ir pastatų išsidėstymo, šių pastatų santykį su atviromis erdvėmis, natūralios stebėsenos galimybes ir padidintos nusikaltimų rizikos tikimybę. Atlikęs tokią analizę, jis paneigė O. Niumano teiginį, kad akla-gatviai, kur žmonių judėjimas mažas, yra saugumo oazės, palyginti su pastatais šalia judrių gatvių. Kitas tyrėjas A. van Nesas pastebėjo, jog per daug sureikšmi-

²⁶ Schneider R. H., Kitchen T. Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 38.

nant fizinę erdvę, nepastebimas socialinis aspektas, – kad ta erdve naudojasi žmonės, turintys savo įpročius, motyvus, elgesio modelius ir pan.²⁷ Visa tai tam tikroje erdveje gali duoti netikėtus rezultatus. Pavyzdžiui, apiplėšimų organizatoriai dažniau linkę „dirbti“ nejudrioje, jiems gerai pažįstamose erdvėse.

Erdvės sintaksės teorija paneigė ankstesnių teorijų perdėtą architektūrinę determinizmą. Pastatų dizainas negali vienareikšmiškai paveikti žmonių elgesio – teisingiau yra teigti, kad žmonių elgesį veikia erdvė, o erdveje kur kas daugiau kitų objektų, nei vien pastatai. Pastebėtina, jog tyrimų rezultatai neretai prieštarauja vieni kitiems. Pavyzdžiui, *J. E. MacDonaldas* ir *R. Giffordas* (1989), *G. F. Phelanas* (1977), *T. Bennetas* ir *R. Wrightas* (1984) nerado argumentų teritoriškumui pagrįsti, o *N. R. Brownas* ir *I. Benteyus* (1993) nustatė, kad teritoriškumas yra svarbus veiksnys, lemiantis potencialių įsilaužėlių priimamus sprendimus.

Dažnai manoma, jog atvirose erdvėse, kur mažai žmonių, galima efektyvi stebėseną. Tačiau, pasitelkus erdvės sintaksės metodą, paaiškėjo, kad nebūtinai yra taip. Pavyzdžiui, aklagatviuose įvyksta daugiau nusikaltimų palyginti su judriomis gatvėmis. Tokią išvadą padarė *B. Hilleris* savo 1998 m. atliktoje „New Town“ analizėje. Apskritai, anot jo, negalima dėti lygybės ženklų tarp uždarytų erdvių ir stebėsenos. Jeigu ir yra atitvertos erdvės, dar nereiškia, jog gyventojai ar pastatų naudotojai automatiškai pradės stebėti aplinką. Daug ką lemia ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, tos erdvės pralaidumas. Jeigu uždara erdvę gali lengvai pasiekti pėstieji iš kaimyninių teritorijų, jeigu netoliese yra nusikaltimus generuojantys židiniai (naktiniai klubai, alkoholio parduotuvės), tai net uždaroje erdvėje gali įvykti nusikaltimai. Ginamos erdvės nereikia suprasti primityviai – kaip atitvertos, nuo pašalinių izoliuotos erdvės. Svarbiausia, kad vietos gyventojai jaustųsi esą jos šeimininkai ir ja rūpintųsi, – tik tuomet susiformuoja natūrali stebėseną. Tai – psichologinis aspektas, nepriklausantis nuo pastato dizaino ar aplinkos išplanavimo. Pati stebėseną turi būti diferencijuota: reikia apibrėžti, kas ką stebi ir kokiomis specifinėmis vietos aplinkybėmis.

Taip pat ir „svetimųjų“ fenomenas ginamos erdvės teorijoje suprantamas pernelyg vienpusiškai, kai pašaliniai asmenys automatiškai suvokiami kaip grėsmės šaltinis. Be to, negalima teigti, jog vienas ar kitas projektas būtent taip, o ne kitaip paveiks žmonių elgesį. Neretai žmonių nusikaltimų baimė padidėja nepriklausomai nuo to, ar yra pašalinių jų teritorijoje. Kartais tą baimę gali sukelti netvarkin-

²⁷ Ten pat, p. 39.

ga aplinka ir kiti veiksniai, nustatomi matematiniais skaičiavimais. Taigi erdvės sintaksės teorija leido lanksčiau ir plačiau pažvelgti į ankstesnių teorijų postulatų. Joje fizinė aplinka yra tik vienas iš veiksnių, lemiančių žmonių elgesį.

Naujasis urbanizmas

Geros mintys ir pasiūlymai ne visada automatiškai įgyvendinami praktikoje. Tai galima pasakyti ir apie tyrėjų rekomendacijas keisti aplinkos dizainą, siekiant užkirsti kelią nusikaltimams – jų pasiūlymai neretai prieštarauja miesto planuotojų ir architektų planams. Taip atsitiko XX a. viduryje, kilus *naujam urbanizmui* – srovei, pasiūliusiai aibę naujų idėjų, kaip planuoti ir kurti miestą.²⁸

Pagrindinė naujojo urbanizmo idėja buvo atgaivinti miesto dvasią ir kurti gyvybingas bendruomenes. Miesto architektūra ir infrastruktūra turi ne slėgti ar užgožti žmogų, bet jį atgaivinti. Taip buvo reaguojama prieš modernistinę architektūrą, pasižymėjusią vienodu planavimu, tipinių vienodų pilkų pastatų statyba ir pan. Tai lėmė ir susvetimėjusios miesto visuomenės kūrimąsi, o neotradicinis miesto planavimas turėjo atgaivinti tradicines bendruomenes. Naujieji urbanistai siekė pakeisti gyvenimo stilių, kuriame dominuoja automobilis. Jie siekė taip išplėtoti visuomeninį transportą, kad gyventojai vaikščiotų pėsčiomis, gyventų kompaktiškose bendruomenėse, ir kad didelius mastelius pakeistų maži.

Viena iš naujojo urbanizmo guru *E. Plater-Zyberk* teigė: „*Mes tikime, kad mūsų aplinkos fizinę struktūrą galima kontroliuoti. Ir jos kontrolė yra pagrindinė, sprendžiant aibę problemų, su kuriomis susiduria vyriausybė: eismas, užterštumas, finansinis pereikvojimas, socialinė izoliacija ir netgi nusikaltimai*“.²⁹

Taigi naujieji urbanistai savo nauju požiūriu siekė panaikinti ar sumažinti daugybę miesto ydų, taip pat ir nusikaltimus. Geriausiai naujojo urbanizmo pavyzdžiais laikomi JAV Floridos valstijoje esantys pakrantės miestas *Seaside* ir kitas – pusiasalio viduryje – *Celebration*. Pagrindinis naujojo urbanizmo idėjų pritaikymo skirtumas JAV ir Jungtinėje Karalystėje tas, kad JAV buvo daugiau orientuojamasi į priemiesčių plėtrą, o Jungtinėje Karalystėje atvirkščiai – daugiau plėtojamas pats miestas. JAV iniciatyvos daugiau ėmėsi privatūs investuotojai, o Jungtinėje Karalystėje viską reguliavo centrinė valdžia.³⁰

²⁸ Ten pat, p. 44.

²⁹ Ten pat, p. 45.

³⁰ Ten pat.

Naujasis urbanizmas išaugo iš architektūrinių erdvės panaudojimo idėjų. Jomis vadovavosi aplinkos planuotojai ir kraštovaizdžio architektai, tačiau už gyventojų saugumą atsakingai policijai tos idėjos ne visada buvo priimtinos, be to, jos nuomonės miesto planuotojai ne visada paisė. Saugumo klausimas naujiesiems urbanistams nebuvo pagrindinis, tačiau tai, ką jie siūlė saugumo sumetimais, buvo vertinama priešaringai. Pagrindiniai jų siūlymai buvo didinti pralaidumą ir mišriai naudoti erdves. Naujieji urbanistai siūlė gatves išdėstyti gardelės principu, pastatyti daug automobilių stovėjimo aikštelių. Taip, jų manymu, atsirastų daugiau pėsčiųjų, daugiau tiesioginio bendravimo, kartu sustiprėtų ir natūrali stebėseną. Jie taip pat skatino mišrų erdvių naudojimą – gyvenamuosius namus statyti šalia komercinių centrų. Tokiu būdu bet kurioje teritorijoje bet kuriuo paros metu būtų bent minimalus skaičius žmonių ir teritorija visada būtų stebima. Be to, naujųjų urbanistų nuomone, taip galima pagyventi tos teritorijos ekonominį ir socialinį gyvenimą. Jie tikėjo, kad taip galima sumažinti ir nusikaltimų skaičių. Tačiau yra tyrimų, rodančių, jog nusikaltimams tai įtakos neturi, tai netgi gali paskatinti nusikaltimus,³¹ nes juos lemia daug tarpinių veiksnių.

Iš esmės naujieji urbanistai nieko apčiuopiamo nusikaltimų prevencijai nepasiūlė. Jų idėjos gana paprastos, o socialinis miesto gyvenimas – labai kompleksiškas. Naujasis urbanizmas akcentuoja miesto estetiką, bendruomeninių santykių atkūrimą. Tačiau kartais dėl to gali būti paaukota ir dalis saugumo. Jungtinės Karalystės Vyriausybei, besirūpinančiai gyventojų saugumu, tokios idėjos nebuvo priimtinos. Galbūt dėl to Jungtinės Karalystės valdžia palaikė policijos pusę ir vėl pradėjo remti NPPAD iniciatyvas, kartojančias *O. Niumano* idėjas: tikslo apsunkinimas, kontroliuojamas priėjimas prie saugomų objektų ir t. t.

Užtvary bendruomenės

Anglų literatūroje paplitusiam „*gated communities*“ terminui lietuvių mokslinė literatūra atitinkamo termino ar atitikmens dar nesukūrė, todėl šiame straipsnyje jis vadinamas *užtvary bendruomene*. Jai būdingi šie bruožai:

- tai erdvė, kurią pirmiausia (bet ne vien) sudaro gyvenamieji kvartalai, aptverti sienomis ar kitaip atriboti nuo kaimyninių teritorijų;
- patekimas į tokias bendruomenes kontroliuojamas naudojant struktūrinę, mechaninę, elektroninę ar fizinę apsaugą arba tokių priemonių kombinacijas;

³¹ Ten pat, p. 52.

- privatizuotos vidinio susibūrimo erdvės ir cirkuliuojanti sistema, kuri gali apimti ne tik žemės plotus, bet ir kelius, šaligatvius, takelius.

Formuojant užtvary bendruomenes, sprendžiami nusikaltimų baimės, pastatų dizaino, eismo reguliavimo, nekilnojamojo turto kainų ir kiti klausimai. Užtvary bendruomenės ne visada ir ne visur kuriamos tikslingai, pavyzdžiui, Vakaruose jos yra seniai vykstančio proceso – viešųjų erdvių privatizavimo – rezultatas,³² o šio proceso oponentai itin kritikuoja tokiu būdu formuojamą socialinę atskirtį.

Kyla klausimas, kokią įtaką tokių bendruomenių plitimas turi saugumui ir nusikaltimams. Pradėti reiktų nuo šių bendruomenių kilmės. Pavyzdžiui, Afrikoje užtvary bendruomenės buvo kuriamos tikslingai, siekiant apsaugoti nuo grėsmių iš kaimyninių teritorijų. Manoma, kad būtent saugumo poreikis paskatino jų atsiradimą. Tačiau apskritai užtvary bendruomenės žinomos įvairiose kultūrose nuo seniausių laikų. Vėliau, ypač Vakaruose, jos išplito kaip būdas apsaugoti savo privatumą ir tvarką.

Šiandien užtvary bendruomenių gyventojai susieti ne tik neformaliais tarpusavio ryšiais, bet ir formaliomis sutartimis. Jie bendrai stato užtvarys (vartus, tvoras, šlagbaumus ir pan.), bendrai rūpinasi perimetro apsauga. Paminėtina, kad pačių užtvary gali būti įvairių: nuo simbolinių (faktiškai nuo realios grėsmės neapsaugančių) iki labai rimtų sutvirtinimų. Šiuo metu užtvary bendruomenės daugiausiai paplitusios JAV, Didžiojoje Britanijoje, Portugalijoje, Bulgarijoje, Brazilijoje, Argentinoje, Kinijoje, Australijoje, Kanadoje, Meksikoje, Filipinuose, Tailande ir kt. Jos išplitusios nepriklausomai nuo to, koks socialinis sluoksnis toje teritorijoje gyvena. Užtvary bendruomenės ima kurtis ir Lietuvoje, nors mūsų šalyje, priešingai nei daugelyje kitų šalių, dar nėra analizuojami tokio proceso padariniai.

Ar užtvary bendruomenės gali apsaugoti nuo nusikaltimų, atsakyti sudėtinga. Atliktos dvi žinomos šiuos klausimus nagrinėjusios studijos. Jas atliko *R. Atlas* ir *W. G. Le Blankas* 1994 m. bei *P. Donneleyus* su *C. E. Kimble* 1997 m.³³ Tyrimai parodė, kad užtvary bendruomenės ne tiek sumažina pačius nusikaltimus, kiek jų baimę. Be to, *R. W. Hesleyus* ir *W. C. Strangeas* teigia, kad šios bendruomenės, jei ir išsprendžia nusikaltimų problemą mikrolygmeniu, tai suke-

³² Ten pat, p. 53.

³³ Ten pat, p. 55.

lia ją platesniu mastu³⁴ – socialinės atskirties formavimas kelia visuomenės įtampą ir nepasitenkinimą. Užtvarų bendruomenėse, o perfrazavus plačiau, užtvarų visuomenėje yra apsunktintas prieinamumas prie įvairių gėrybių.

Vis dėlto kategoriškai teigti, kad užtvarų bendruomenės turi daugiau neigiamų nei teigiamų pasekmių, negalima. Paminėtinas JAV Teisingumo departamento (*US Department of Justice's Community Oriented Policing Program (COPS)*) 2003 m. atliktas palyginamasis tyrimas.³⁵ Jo metu atlikta 11 studijų skirtinguose miestuose JAV, Kanadoje ir Jungtinėje Karalystėje. Studijos atliktos gatvių akla-gatviuose, skersgatviuose ir vertinta, kiek efektyvus tų teritorijų dizainas, nusikaltimų požūriū. Dizainas buvo reitinguojamas skalėje nuo „silpnas“ iki „stiprus“, priklausomai nuo to, kaip veiksmingai jis užkerta kelią nusikaltimams. Kai kurios iš šių studijų parodė, kad, tinkamai pritaikius dizainą, sumažėjo įsilaužimų, prostitutijos gatvėse ir pan. Taip pat Los Andželo studija atskleidė, kad labai sumažėjo smurtinių nusikaltimų (nužudymų, šaudymų) uždarytose gatvėse, kuriose anksčiau buvo platinami narkotikai. Kai gatvės buvo vėl atidarytos, riaušės ir nusikaltimų lygis reikšmingai pakilo. Net ten, kur teritorijų dizainas buvo įvertintas kaip „silpnas“ ar „vidutiniškas“, buvo matyti šioks toks sunkių nusikaltimų (nužudymų, užpuolimų, susišaudymų) ar nusikaltimų nuosavybei (įsilaužimų, vagysčių, automobilių vagysčių) sumažėjimas. Tiesa, viena studija parodė, kad toje teritorijoje iki šiol vykę nusikaltimai tiesiog „persikėlė“ kitur.

Taigi užtvarų bendruomenių formavimosi negalima vertinti vienpusiškai. Viena vertus, jos leidžia užtikrinti jų gyventojų saugumą, privatumą ir itin padidinti saugumo jausmą. Antra vertus, jos sukuria prielaidas socialinei atskirčiai formuotis, kuri gali nulemti ir nusikaltimų plitimą.

MIESTŲ PLANAVIMAS GALVOJANT APIE SAUGUMĄ

Saugumas nuo nusikaltimų yra viena iš gyvenimo kokybės mieste sudedamųjų dalių, todėl ir viena iš užduočių miesto valdžiai, planuojančiai miesto plėtrą. Užsienio šalių praktika rodo, kad mieste naudojamų sklypų ir žemių planavimas – ypač efektyvi saugumą užtikrinanti priemonė.³⁶ Mąstyti apie jį

³⁴ Ten pat, p. 58.

³⁵ Ten pat, p. 58–59.

³⁶ Global report on human settlements 2007, Enhancing Urban Safety and Security. United nations Human Settlements Programme, p. 239–277.

svarbu tiek statant naujus rajonus, tiek perstatinėjant/renovuojant senuosius. Daugelyje pasaulio šalių miesto planavimo sistemos, atsižvelgiant į saugumo aspektus, dar gana naujas reiškinys. Dažniausiai išskylantys sunkumai – riboti išteklių ir trūkumas profesionalių specialistų, kurie sugebėtų globaliai vertinti didelės apimties plėtros procesus ir numatytų, kiek jie turės įtakos saugumui.

Anksčiau aptarti teoriniai požiūriai apie aplinkos įtaką nusikalstamam elgesiui rodo, jog pasaulio mokslininkai ir tyrėjai jau turi nemažą įdirbį šioje srityje. Toliau pateikiama bendra šių žinių integravimo į miesto planavimo ir architektūrinių projektų kūrimo procesą apžvalga.

Situaciją Europos Sąjungoje gerai iliustruoja 2005 m. *J. Oxley* ir kolegų atliktas tyrimas,³⁷ kurio metu siekta įvertinti turimą žinių lygį bei Europos Sąjungos šalyse esančias praktikas. Rezultatai parodė, jog daugelyje ES šalių žinoma apie nusikaltimų prevenciją per aplinkos dizainą (NPPAD). Kai kuriose iš jų (pvz., Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose) šios nusikaltimų mažinimo priemonės jau taikomos ar planuojamos taikyti miestų statybose. Kitoms valstybėms (Estijai, Lenkijai) žinios apie socialinių pokyčių ir miesto plėtros sąsają su oportunistinių nusikaltimų plitimu dar yra naujos.

Labiausiai šioje srityje pažengusios yra Jungtinė Karalystė, Nyderlandai ir Vokietija. Jose plėtojama keletas politikos kryptių, tiesiogiai susijusių su miesto planavimu ir nusikaltimų prevencija. Apie saugumo klausimus taip pat galvojama rengiant nekilnojamojo turto ir valstybinių gyvenamųjų būstų projektus. Taigi plėtros procesai čia nėra stichiški, saugumo klausimas yra vienas iš prioritetinių.

Kaip minėta, Jungtinė Karalystė išsiskiria tuo, kad ji turi labiausiai formalizuotą sistemą Europoje. Vyriausybiniis reguliavimas urbanistinės plėtros srityje ypač stiprus. Vienas iš JK nuopelnų – inicijuotas Europinio ikistandarto³⁸ sukūrimas. Tai išankstinis standartas, nustatantis, kaip sumažinti nusikalstamumą ir nusikaltimų baimę per miesto planavimą ir pastatų dizainą. Jį kuriant buvo remtasi skelbta literatūra, tyrimų ir projektų rezultatais. Šis standartas gana abstraktus, kad galėtų būti pritaikomas įvairių šalių kontekstuose, tačiau klaidinga būtų manyti, jog saugumo kriterijų integravimas į miesto planavimo sistemą yra nesu-

³⁷ *Schneider R. H., Kitchen T. Crime Prevention and the built environment. Routledge, 2007, p. 73.*

³⁸ Ikistandartas (angl. *pre – standard*) Originalus šaltinis: CEN (European Committee for Standardization), 2003, *Prevention of Crime: Urban Planning and Design, Part 2: Urban planning*, ENV 14383-2, CEN Management Centre, Brussels.

dėtingas procesas. JK prireikė vienuolikos metų jam sukurti, tačiau ir dabar kyla abejonių, ar miesto planavimo specialistai pakankamai į jį atsižvelgia.

Miestų planavimo sistemą galima įsivaizduoti kaip žingsnių grandinę. Pirmasis žingsnis – politinių įrankių sukūrimas. Jis reikalingas tam, kad planuotojų iniciatyvos vėliau sulauktų pritarimo. Paprastai viskas pradama nuo to, kai į miesto planavimo dokumentus ir susijusius teisės aktus įrašomi reikalavimai ir atskiri skyriai dėl saugumo bei nusikaltimų prevencijos. Jungtinės Karalystės planavimo sistemos pavyzdys šiame kontekste naudingas dviem aspektais: pirma, tai sukurta struktūruota ryšių sistema tarp miesto planuotojų ir policijos pareigūnų. Jungtinės Karalystės policijoje dirba specialistai, tiesiogiai atsakingi už mieste vykdomų architektūrinių ir plėtros projektų priežiūrą, jie tiesiogiai konsultuoja projekto vykdytojus nusikaltimų prevencijos klausimais. Tokiu būdu užtikrinama, kad policija visada dalyvauja miesto planavimo procese – bendradarbiauja su miesto planavimo tarnybomis. Antra, JK yra keletas tiek nacionalinio, tiek savivaldos lygmens rekomendacinių dokumentų, kuriuose nurodomi planavimo sistemos tikslai, siektini į darnios plėtros procesą įdiegiant saugumo reikalavimus. Ne visi saugumo klausimai yra iki galo išspręsti, be to, britiškoji patirtis negali būti lengvai pritaikyta kitoje valstybėje.

Kitas pavyzdys – Jungtinių Tautų Habitat (UN-Habitat) organizacijos³⁹ rytinių bei pietinių Afrikos valstybių (Kenijos, Etiopijos, Malavio, Mozambiko, Pietų Afrikos Respublikos, Tanzanijos, Ugandos, Lesoto, Zambijos) miestuose vykdoma *Saugesnių miestų programa*. Šios programos patirtis leido išskirti saugių miestų planavimo aspektus. Kad prasidėtų nauji procesai ir praktikos, reikalingi nauji įgūdžiai, papildomi ištekliai, specialistų mokymas ir personalo pertvarkymas, kartu turi vykti diskusijos apie tai, kokie yra miestų planavimo sistemų prioritetai. JT Habitat pradėjo keletą planavimo, projektavimo ir municipalinių paslaugų teikimo iniciatyvų, kurių veiksmingumas vertinamas tyrimais. Visa šia veikla buvo pavadinta aplinkos valdymo kompleksu (angl. *environmental stewardship*). Tyrimų rezultatai yra viešai prienami, todėl kiekviena valstybė gali mėginti pritaikyti šias programas pagal savo nacionalinį kontekstą.

Tai tik keli pavyzdžiai, rodantys, kaip Europoje ir kitose pasaulio valstybėse, atsižvelgiant į saugumo poreikį formuojasi darnios miesto plėtros tendencijos.

³⁹ UN Habitat – tai Jungtinių Tautų žmonių gyvenviečių programa. Jos agentūra yra prie JT Generalinės asamblėjos. UN Habitat prižiūri žmonių gyvenviečių plėtrą. Jos tikslas – skatinti miestų plėtotę socialiniu ir aplinkosauginiu požiūriu ir užtikrinti tinkamą prieglobstį visiems žmonėms. Programos svetainė: <<http://www.unhabitat.org/>>.

Saugumas nuo nusikaltimų Lietuvos miestų plėtros kontekste

2008 m. balandžio 9 d. Lietuvos Respublikos Seime vyko konferencija „Darni urbanistinė plėtra Lietuvoje – problemos ir sprendimo būdai“.⁴⁰ Ši konferencija paskatino Ministro pirmininko potvarkiu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudarytos Darbo grupės dėl teritorijų planavimo, statybos ir investicinių procesų tobulinimo klausimų narius susitikti su nevyriausybinėmis organizacijų atstovais, susirūpinusiais nevaldoma miestų plėtra bei įvairiomis miestų problemomis, bloginančiomis gyvenimo kokybę miestuose. Susitikime kalbėta apie specialistų ir politikų įtaką miestų urbanistinei plėtrai, apie dažną prioritetų teikimą politiniams, bet ne profesionalų sprendimams. Tokiai situacijai prielaidas sudaro teisinė bazė, kurioje gausu neapibrėžtumų, neaiškių sąvokų, atveiriančių galimybes subjektyvioms interpretacijoms ir politinėms manipuliacijoms. Taip pat buvo pripažinta, kad verslas stokoja socialinės atsakomybės, o politikų sprendimai trumparegiški – orientuoti į trumpalaikius tikslus. Gausu ir žemesnio lygmens problemų. Pavyzdžiui, vieningai sutarta, kad „taškinė plėtra“, orientuota į sklypo, o ne viso kvartalo rajono planavimą ir plėtrą, padarė daug žalos miesto gyvenamai ir visuomeninei erdvei. Anot nevyriausybinių organizacijų atstovų, pagrindinė tokios susidariusios situacijos priežastis ta, kad nėra teritorijų planavimo normatyvų, užtikrinančių gyvenimo kokybę.⁴¹ Pastebėtina, jog šioje diskusijoje tiek politikai, atsakingi už miestų plėtrą, tiek specialistai nepakankamai kalbėjo apie miesto saugumo aspektus. Saugumas suvokiamas kaip neprognozuojamas ir savaime susiformuojantis miesto gyvenimo padarinys.

Lietuvoje miestų plėtra vyksta rengiant trijų rūšių teritorijų planavimo dokumentus: bendruosius, specialiuosius ir detaliuosius planus. Bendrųjų ir specialiųjų⁴² miesto planų rengimą kuruoja miesto savivaldybė.⁴³ Šiame etape

⁴⁰ Konferencijos medžiaga žr. <http://www3.lrs.lt/exweb/AAK/AAK20080409/Konferencija_leidinys.pdf>.

⁴¹ Plačiau žr. Šulcienė I. Viešasis interesas prieš aiškias normas // Spec.lt, 2008 05 13; prieiga per internetą: <http://www.spec.lt/lit/Viesasis_interesas_per_aiskias_normas>.

⁴² Specialieji planai sudaromi atskiriems miesto rajonams, parodant infrastruktūrinių objektų bei įvairios paskirties plotų išsidėstymą (kelius, užstatytas teritorijas, siūlomas užstatyti, bendro naudojimo zonas ir pan.).

⁴³ Pavyzdžiui, Vilniaus savivaldybės Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo planavimo skyrius kuruoja šį procesą, nors konkrečiai gali būti numatytos viešosios įstaigos (VŠĮ Kauno planas, VŠĮ Vilniaus planas), kurios atsakingos už šių planų parengimą.

dirba specialistų grupė (architektai, kultūros paveldo atstovai, teisininkai, inžinieriai, valstybinės saugomų teritorijų tarnybos atstovai, istorikai ir kt.),⁴⁴ į kurią, deja, neįtraukiami policijos ar kitų už saugumą mieste atsakingų žinybų atstovai.⁴⁵ Kaip rengiamas planas paveiks miesto saugumą nuo nusikaltimų, sprendžiama bendrame kontekste, atliekant bendrąjį poveikio aplinkai bei strateginį padarinių aplinkai vertinimą. Būtų galima manyti, jog saugumo nuo nusikaltimų problemos galėtų būti sprendžiamos suplanavus gyvenimo kokybės standartus atitinkančius rajonus, tačiau sistemingą miesto plėtrą riboja po Nepriklausomybės atkūrimo pasikeitęs buvusių valstybinių sklypų mieste statusas. Sovietiniais laikais, kai visa miesto žemė buvo valstybinė, miesto planuotojai ir architektai turėjo visas sąlygas nevaržomai planuoti miestą, atsižvelgdami į įvairius aspektus. Pavyzdžiui, valstybinę premiją pelnę Vilniaus Lazdynų mikrorajono architektai gyvenamuosius namus harmoningai priderino prie vietos kraštovaizdžio. Šiuo metu, kai fiziniai asmenys atgavo teises į žemės nuosavybę ir jiems sklypai buvo išdalyti įvairiose miesto vietose, darniai miesto plėtrai atsirado kliūčių. Planuojant naujuosius ar atnaujinant senuosius mikrorajonus, miesto architektams neretai tenka derintis ir „apeiti“ privačios nuosavybės valdas. Pastebėtina, jog bendrojo bei specialiųjų planų rengimo etape galima formuoti miesto veidą. Galima numatyti, kaip derės pramoniniai bei gyvenamieji rajonai, kokia miesto vieta taps patrauklesnė ir lems aukštesnę nekilnojamojo turto kainą, kartu pritrauks atitinkamą socialinį sluoksnį. Būtent šiame etape praverstų ekologinės kriminologijos mokyklos žinios, tai reiškia, jog į miesto planavimo darbo grupę turėtų būti įtraukti sociologai, kriminologai ar kiti atitinkamai kvalifikuoti specialistai.

Rengiant detaliuosius planus,⁴⁶ tiksliai apibrėžiamos sklypų ribos, nurodomos nuosavybės teisės bei sklypo paskirtis. Šiame etape saugumą lemiantys sprendimai nepriimami, tačiau saugumo užtikrinimu galima pasirūpinti projektuojant konkrečius pastatus. Pagrindinis dokumentas, kuriuo vadovaujamosi rengiant ir įgyvendinant pastato projektą – Statybų techninis reglamentas (STR).

⁴⁴ „Bendrasis planas iki 2015 m. – miesto bendruomenės dalyviams“ informacinis bukletas vilniečiams. Vilniaus savivaldybė.

⁴⁵ Tiesa, tenka pripažinti, jog Lietuvoje kol kas dar nerengiami specialistai, kurie nagrinėtų kaip miestų plėtra ar pastatų dizainas tiesiogiai siejasi su saugumu.

⁴⁶ Šių planų rengimą kuruoja savivaldybės Detaliojo planavimo skyrius.

Statinio projektavimo reglamento 8-ame priede⁴⁷ nustatyta, jog bendrajame aiškinamajame rašte turi būti pateikiamas apsauginių priemonių nuo smurto ir vandalizmo aprašymas (5.3. p.). Gyvenamųjų pastatų reglamente⁴⁸ reikalavimai saugumui nuo nusikaltimų įtvirtinti tiesiogiai: VII skirsnyje „Reikalavimai apsaugai nuo smurto, vandalizmo ir vagysčių“ išskiriami 13 punktų, kuriuose išvardijami reikalavimai sklypui, priėjimams ir privažiuojamoms, taip pat pačiam pastatui.⁴⁹

⁴⁷ STR 1.05.06:2005 – Statinio projektavimas. 8 priedas. Techninio projekto dalių sudėtis.

⁴⁸ STR 2.02.01:2004 – Gyvenamieji pastatai.

⁴⁹ „<...> 178. Reikalavimai sklypui, priėjimams ir privažiuojamoms:

178.1. gyvenamojo pastato sklypo ribos žymimos aptvarais (tvoromis), reljefo elementais, želdiniais ar kitaip;

178.2. minimalus būtinas tik vienas įėjimas ir vienas įvažiavimas automobiliu į pastato sklypą;

178.3. jeigu gyvenamasis pastatas yra mišrus, sklypas dalinamas į privačių ir viešų (atvirą) lankytojams ir darbuotojams sklypo dalis bei atskirus priėjimus ir privažiuojamus. Gyvenamojo pastato viešoji (atvira) dalis lankytojams turi turėti tiesioginį ir trumpiausią priėjimą ir privažiuojimą iš viešojo kelio ar gatvės (aikštės);

178.4. gyvenamųjų namų grupės, atskirų pastatų sklypų išorinė erdvė tarp gatvės važiuojamosios dalies krašto ir užstatymo linijos (namų fasadų) turi būti peržvelgiama nuo gatvės, nuo namo (namų), per namo langus, balkonus, lodžijas;

178.5. medžiai gali būti sodinami ne arčiau kaip 6–8 m nuo fasado. Medžių lapija (tankios spygliuočių šakos) turi būti ne žemiau kaip 2,2 m nuo žemės paviršiaus. Bendras sklypo apželdinimas turi būti toks, kad netendytų matomumo sklype.

179. Reikalavimai gyvenamajam pastatui:

179.1. įėjimų į gyvenamuosius pastatus lauko durų laiptinių neturi slėpti želdiniai ir priestatai; neturi būti nišų ar kitų vietų slėptis ar kliūčių matyti įėjimo duris iš toliau;

179.2. visa erdvė už įėjimo durų turi būti matoma iš lauko per įstiklintas duris, langus sienoje iki pat lifto arba matomas visas vestibulis;

179.3. įėjimai ir erdvė už įėjimo durų turi būti nuolat apšviesti natūralia ar dirbtine šviesa. Dirbtinis apšvietimas turi būti įjungiamas automatiškai;

179.4. jeigu daugiabučio namo rūsyje yra suprojektuotos atskiriems butams priklausančios patalpos (sandėliukai), įėjimui į pastatą ir į rūšį projektuojamas bendras priestatas (priangis);

179.5. iš lauko įėjimai į pastatą ir rūšį; įėjimai į pastogę ir išėjimai ant stogo, į bendruosius kolektorius, technines patalpas arba techninius aukštus turi būti rakinami ir/ar naudojamos techninės priemonės, padedančios kontroliuoti įėjimus (išėjimus);

179.6. švieslangiai, stoglangiai turi būti atidaromi tik iš vidaus, o juos demontuoti iš lauko būtų neįmanoma;

179.7. jeigu nuo žemės paviršiaus iki balkono ar lodžijos grindų susidaro mažiau kaip 3 m, jie gali būti projektuojami tik su specialiomis apsaugos priemonėmis. Kiti balkonai ir lodžijos turi būti projektuojamos taip, kad nesusidarytų galimybė iš bendrų namo patalpų ar vieno buto laisvai pereiti į kito buto balkoną (lodžiją);

179.8. stogai turi būti projektuojami taip, kad nuo jų nusileisti į viršutinių aukštų balkonus be specialios įrangos būtų neįmanoma, jeigu priešgaisriniai reikalavimai nenumato kitaip. <...>“

Derinant projektus Savivaldybių nuolatinėse statybos komisijose paprastai dalyvauja įvairių sričių specialistai, tačiau tarp jų nėra tokių, kurie galėtų įvertinti konkrečius pastatų projektus saugumo nuo nusikaltimų požiūriu.

Taigi galima daryti išvadą, kad saugumo užtikrinimas miesto plėtros kontekste nėra vienas iš prioritetų Lietuvoje. Daugiau remiamasi prielaida, kad jo neįmanoma prognozuoti ar planuoti.

Saugumo užtikrinimas per aplinkos dizainą Lietuvos moksliniame diskurse

Fizinės aplinkos įtaką nusikaltimams nagrinėjančių mokslinių darbų ir straipsnių stygius Lietuvoje byloja apie tai, kad aplinkos kriminologija nėra populiari. Tik aukštosioms mokykloms skirtuose kriminologiniuose vadovėliuose pristatomos Čikagos ekologinės mokyklos prielaidos ir teorinės nuostatos.⁵⁰ Įdomu ir tai, kad praktikoje populiarios situatyvinės prevencijos priemonės, kurias taiko policija ir privačios saugos tarnybos, mokslininkų dėmesio beveik nesulaukia. Situatyvinės prevencijos praktika tiesiog „importuojama“ iš užsienio (kaip antai stebėjimo kamerų naudojimas), pasikliaujant jų patirtimi, tačiau jų veiksmingumas moksliniais tyrimais neanalizuojamas.

Teigiamai galima vertinti ryškėjantį naują supratimą, jog miesto saugumas – ne vien policijos, bet ir visos pilietinės visuomenės atsakomybės sritis. Dėl to ir moksliniuose darbuose vis daugiau dėmesio skiriama policijos ir visuomenės bendradarbiavimui. Iš Vakarų atėjusi ir vis labiau populiarėjanti „saugios kaimynystės“ koncepcija praktikoje⁵¹ turi savo atgarsių ir moksliniame diskurse. Pavyzdžiui, A. Šakočiaus straipsnyje⁵² analizuojamas jau gana primirštas policijos kaip pagalbininkės vietos bendruomenei vaidmuo ir akcentuojama pačios bendruomenės iniciatyva rūpintis savo saugumu. Čia galima išvelgti sąsają su *ginamos erdvės teorija*, kurioje akcentuojamas gyventojų jausmas esant savo teritorijos savininkais ir jų rūpestis savo ir savo aplinkos apsauga.

⁵⁰ Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskiene L. Kriminologijos teorijos. Eugrimas: Vilnius, 2008, p. 43–54.

⁵¹ Paminėtina Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro vykdoma programa „Pilietinė savisaugos iniciatyva“.

⁵² Šakočius A. Gyvenamosios aplinkos saugumas ir šiuolaikinės policijos sampratos problema // Jurisprudencija, 2002, t. 35 (27), p. 15–25.

Sąsają su Čikagos ekologine mokykla galima rasti tyrimuose bei straipsniuose, kuriuose atkreipiamas dėmesys į žmogaus socialinę aplinką. Tai pozityvistinis ekologinis požiūris, kuriame nagrinėjama, kaip socialinė aplinka sudaro sąlygas nusikaltimams. Toks požiūris pateikiamas *V. Pauliko* straipsnyje.⁵³ Tiesa, straipsnis skirtas kaimo, o ne miesto socialinei organizacijai analizuoti.

Aplinkos kriminologija, ginamos erdvės teorija, nusikaltimų prevencija per aplinkos dizainą analizuoja, kaip priklausomai nuo aplinkos plinta tam tikros nusikaltimų rūšys. Lietuvoje kol kas apsiribojama tik šių nusikaltimų aprašymu, pažeidėjų motyvacijos nagrinėjimu, bet nesiejama su fizine aplinka. Pavyzdžiui, *B. Palavinskienės* straipsnyje,⁵⁴ remiantis atliktu tyrimu, pateikiamas socialinis demografinis prostitučių portretas, bet nesiaiškinama, kodėl prostitucija plinta konkrečiose Vilniaus vietose.

Kaip jau minėta, Lietuvoje populiarėja situatyvinės prevencijos priemonės. Viena iš jų – stebėjimo kameros. *R. Kalesnyko* ir *V. Mečkauskos* straipsnyje⁵⁵ pateikiamas kritinis šios priemonės naudojimo vertinimas.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog saugumo užtikrinimo ir nusikaltimų prevencijos galimybės per aplinkos planavimą ir dizainą kol kas Lietuvoje nėra aktuali mokslinių diskusijų ir tyrimų sritis.

IŠVADOS

1. Socialinė tvarka susijusi su gyvenimo kokybe, o vienas svarbesnių gyvenimo kokybės elementų yra saugumas. Todėl socialinę dezorganizaciją galima suvokti kaip priešpriešą socialinei tvarkai. Ją geriausiai parodo apleistumo ir fizinės netvarkos apraiškos miesto rajone bei silpnėjantys socialiniai ryšiai tarp vietos gyventojų. Dažni viešosios tvarkos pažeidimai, nusikaltimai ir fizinė netvarka gali išardyti senąją susitelkusią vietos bendruomenę ar net ją išstumti ir pritraukti pašalinius susvetimėjusius, jokiais socialiniais ryšiais nesaistomus gyventojus. Socialinė dezorganizacija ir neformalios socialinės struktūros trūkumas – vienas kitą

⁵³ *Paulikas V.* Socialinė aplinka kaime ir nusikalstamumas // *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 40–44.

⁵⁴ *Palavinskienė B.* Gatvių prostitucijos Vilniaus mieste kriminologinė analizė // *Jurisprudencija*, 2004, t. 61 (53), p. 35–48.

⁵⁵ *Kalesnykas R., Mečkauskas V.* Vaizdo stebėjimo kamerų (CCTV) panaudojimas užtikrinant visuomenės saugumą: teisiniai ir organizaciniai aspektai // *Jurisprudencija*, 2002, t. 36 (28), p. 59–70.

lemiantys ir sustiprinantys veiksniai. Todėl labai svarbu anksti pastebėti pirmąsias socialinės dezorganizacijos apraiškas mieste ir užkirsti joms kelią. Tai galima daryti tiek fiziškai tvarkant ir prižiūrint aplinką, tiek palaikant vietos bendruomenės gyvybingumą ir sutelktumą. Miesto planuotojai turi įvertinti, kaip tam tikri projektai ar mikrorajonų plėtros planai atsilieps vietos bendruomenei, kiek kuriam fizinei aplinka bus patraukli gyventojams ir skatins jų socialinius ryšius.

2. Dinaminį vietos bendruomenės ir fizinės aplinkos santykį geriausiai leidžia suvokti ekologinis požiūris į miestą. Jį siūlo XX a. pradžioje JAV iškilusi Čikagos ekologinė mokykla, nagrinėjanti miestą kaip ekologinę sistemą, kurioje kiekvienas elementas susijęs su kitais. Atskirų žemės plotų paskirties numatymas, mikrorajonų (gyvenamųjų, pramoninių, rekreacinių ir pan.) išdėstymas mieste, infrastruktūriniai sprendimai, susisiekimo galimybės, nekilnojamojo turto kainos ir daugelis kitų veiksnių veikdami kartu lemia tai, kad viename ar kitame miesto rajone apsigyvena tam tikras socialinis sluoksnis, formuojasi apibrėžtas gyvenimo stilius ir pan. Todėl labai svarbu, kad miesto planuotojai, pasitelkdami ekologinį požiūrį, iš anksto įvertintų savo sprendimų įtaką miesto gyventojams ir jų saugumui.

3. XX a. viduryje JAV susikūrė ir išpopuliarėjo keletas, dabar jau klasikinėmis laikomų, *vieta* pagrįstų kriminologinių teorijų. Vėliau, persikėlusios per Atlantą, šios idėjos paplito Europoje ir ypač Jungtinėje Karalystėje. Visų jų tikslas – ne paaiškinti, *kodėl* įvyksta nusikaltimai, bet parodyti *kaip* jie plinta erdvėje, kokie fizinės ir socialinės aplinkos elementai juos skatina, ar atvirkščiai – slopina. Pagrindinis šių teorijų nuopelnas praktikai – jos galėjo pateikti rekomendacijas, kaip konkrečioje vietoje galima sumažinti ar bent kontroliuoti nusizengimų/nusikaltimų skaičių ir apsaugoti vietos gyventojus. Viena pirmųjų – tai *Oskaro Niomano ginamos erdvės* teorija, kėlusi klausimą, kaip sukurti sąlygas vietos gyventojams patiems stebėti, saugoti ir ginti savo aplinką. Pagrindinis teorijos trūkumas – fizinės aplinkos ir architektūrinių sprendimų pervertinimas, neatsižvelgiant į socialinę vietos bendruomenės prigimtį.

4. *C. R. Džefris*, pasiūlęs *nusikaltimų prevenciją per aplinkos dizainą (NPPAD)*, teigė, jog nėra ir negali būti tiesioginės ir vienpusės priklausomybės tarp fizinės aplinkos ir žmogiškosios reakcijos bei elgesio. Į architektūrinę aplinką žmogus gali reaguoti daugybe neprognozuojamų būdų, tačiau aplinkos dizainas gali sumažinti kai kurių nusikalstamų veikų riziką. Vis dėlto, projektuojant ir planuojant aplinką, reikia užtikrinti natūralios stebėsenos galimybes, priėjimo prie saugomų objektų kontrolę, padidinti atskirų erdvių apsaugą, apgalvoti ir suplanuoti erdvių paskirtį. Sudėtinga pamatuoti tiek *NPPAD*, tiek

ginamos erdvės rekomendacijų efektyvumą, tačiau praktikoje jos labai prigijo. Remiantis šiais požiūriais, JAV ir ypač Jungtinėje Karalystėje buvo sukurtos ir sėkmingai pritaikytos saugumo užtikrinimo programos.

5. XX a. viduryje imtos plėtoti *situatyvinės prevencijos* tikslas – išaiškinti, kokios specifinės aplinkybės nulemia, kad konkrečiu metu konkrečioje vietoje įvyksta nusikaltimas, ir jas kontroliuoti. Pagrindiniai nusikaltimo situaciją sudarantys elementai yra rizika, pastangos, apsimokėjimas, provokacija, gėda ir kaltė. Atkreiptinas dėmesys, kad šalia motyvacinių elementų yra ir tokių, kuriuos galima modeliuoti, keičiant fizinę aplinką: padidinti riziką būti pastebėtam nusikaltimo metu, fiziškai apsunkinti priėjimą prie trokštamo objekto, numatyti apsaugos priemones, kurios sumažintų galimą naudą nusikaltimo atveju ir kt. Visos šios priemonės, panaudojant fizinę aplinką, sėkmingai naudojamos nusikaltimų prevencijoje tiek viešose, tiek privačiose miesto erdvėse.

6. *Aplinkos kriminologija* siūlo sisteminių požiūrį į nusikaltimo situaciją ir atkreipia dėmesį, kad jei bent vieno svarbaus elemento (aukos, pažeidėjo, laiko ir vietos) nėra, nusikaltimas paprasčiausiai neįvyksta. Tarpdalykinis kriminologijos, psichologijos, geografijos ir matematikos požiūris bei miesto planavimo žinios leidžia kompleksiskai nagrinėti nusikaltimo situaciją. Fizinės erdvės analizė čia taip pat svarbi, nes galima kontroliuoti aukos ir pažeidėjo judėjimo trajektorijas, o potencialiuose jų „susitikimo“ taškuose sustiprinti stebėseną ir kontrolę.

7. *Erdvės sintaksės teorijos* kūrėjų tikslas – sukurti matematinį miesto modelį, įvedant kuo daugiau kintamųjų, kuriuos keičiant galima prognozuoti atskiras nusikaltimų rūšis. Pagrindinė problema – kaip nustatyti visus konkrečioje situacijoje veikiančius veiksnius, nes kiekvienas iš jų gali savaip paveikti situaciją (nuo fizinės aplinkos, atstumo tarp atskirų objektų iki žemės paskirties toje vietoje, gyvenančio socialinio sluoksnio, gyventojų nuostatų ir t. t.). Naujoji teorija paneigė kai kuriuos ankstesnių teorijų postulatus, kad uždaros erdvės automatiškai garantuoja natūralią stebėseną, o judriose gatvėse dažnesni nusikaltimai, kad nepažįstami asmenys yra grėsmės šaltinis ir pan. Šios teorijos atstovai pateikė nemažai pasiūlymų miesto planuotojams ir architektams.

8. XX a. viduryje *naujojo urbanizmo* srovė iškilė kaip reakcija į moderniąją miesto architektūrą ir jo nulemtą gyvenimo stilių. Pilka, masyvi vienoda architektūra, priemiesčių formavimasis ir automobilio dominavimas sunaikino vietos bendruomenes. Naujųjų urbanistų siekis – atkurti gyvybingas miesto bendruomenes, miestą priartinti prie žmogaus, mažinti anonimiškumą, atkurti sutrukinėjusius žmonių tarpusavio ryšius, mažinant atstumus, kuriant žmogui

draugišką ir patrauklią aplinką. Šioje srovėje pagrindinį vaidmenį atliko architektai, kurių naujos ir konceptualios idėjos turėjo padėti atgaivinti miestus. Naujųjų urbanistų požiūris į saugumo užtikrinimą mieste prieštaringas. Viena vertus, jie manė, jog atgaivinus bendruomenes ir žmonių tarpusavio ryšius, sustiprės neformali socialinė kontrolė ir nusikaltimų automatiškai sumažės. Antra vertus, saugumas nebuvo pagrindinis jų prioritetas, todėl saugumo priemonės dažnai galėjo būti paaukotos architektūrinės estetikos naudai. Deja, toks naujųjų urbanistų požiūris dažnai buvo nepriimtinas miesto valdžiai, besirūpinančiai gyventojų saugumu. Įvairiose valstybėse, ypač Jungtinėje Karalystėje, vietos valdžia dažniau rinkdavosi nusikaltimų prevenciją per aplinkos dizainą, nei pritarė novatoriškiems sprendimams viešose erdvėse.

9. Saugumo priemonės gyventojai dažniau išranda patys nei jos kyla, įgyvendinant mokslininkų rekomendacijas. Viena tokių – „užtvarų bendruomenė“ – apibrėžta erdvė, kurioje gyvena organizuota bendruomenė. Ji turi aiškias, daugiau ar mažiau kontroliuojamas ribas bei kontroliuojamą patekimą į vidinę erdvę. Vis dėlto viešos erdvės privatizavimas, socialinės bei fizinės segregacijos kūrimas gali prisidėti prie socialinės atskirties gilinimo, atskirų socialinių grupių marginalizacijos ir galiausiai – prie nusikalstamo elgesio apraiškų.

10. Dalyje pasaulio valstybių į miesto planavimą kaip prioritetiniai yra įtraukti saugumo kriterijai bei reikalavimai. Tokia praktika plinta Šiaurės Amerikoje, Europoje, Afrikoje. Pirmiausia į miesto planavimo dokumentus turi būti įtraukiami skyriai apie saugumą. Antra, turi užsimegzti glaudus bendradarbiavimas tarp miesto planuotojų ir policijos pareigūnų. Trečia, turi būti sukurti savivaldos lygmens rekomendaciniai dokumentai, patariantys, kaip planuoti miesto plėtrą.

11. Saugumo reikalavimai kol kas nėra integruoti į urbanistinę plėtrą Lietuvoje. Teisiniuose normatyviniuose dokumentuose nėra pakankamai reglamentuotas saugumas nuo nusikaltimų kuriant ir vystant miesto plėtros projektus ar projektuojant atskirus pastatus. Kol kas šalyje pastebima „taškinė plėtra“, orientuota į sklypo, o ne viso gyvenamojo rajono plėtojimą. Tokia praktika padarė nemažai žalos gyvenamajai erdvei ir vis dar trukdo planuoti saugumo priemones. Saugumas yra daugiau suvokiamas kaip savaimė susiklostanti, bet ne planuojama ar kuriama situacija, rengiant bendruosius, specialiuosius ir detaliuosius planus, į darbo grupes nėra įtraukiami už saugumą atsakingi specialistai.

12. Aplinkos kriminologija ir vieta bei erdvė pagrįstos kriminologinės teorijos Lietuvos moksliniame diskurse nėra populiarios. Nors nusikaltimų prevencijai skiriama daug dėmesio, daugiausia koncentruojamasi ties teoriniais prevencijos as-

pektais, nagrinėjama už prevenciją atsakingų institucijų veikla ir jų tarpusavio bendradarbiavimas. Moksliniame diskurse vis labiau populiarėja temos, analizuojančios visuomenės įtraukimą į nusikaltimų prevenciją, saugios kaimynystės kūrimą, policijos funkcijų kompetencijos gerinimą ir pan. Moksliniuose darbuose daugiau nagrinėjamas socialinis kontekstas, socialiniai ryšiai, bet ne fizinė aplinka.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas Dėl statybos techninio reglamento STR 1.05.06:2005 „Statinio projektavimas“ patvirtinimo. 2004 m. gruodžio 30 d. Nr. D1–708 (Žin., 2005, Nr. 4–80) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas Dėl statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ patvirtinimo. 2003 m. gruodžio 24 d. Nr. 705 (Žin., Nr. 23–721) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
3. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, patvirtinta 2003 m. kovo 20 d Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-1383 (Žin., 2003, Nr. 32–1318).
4. Vaizdo stebėjimo kamerų vaizdo transliavimo iki 2016 metų programa, patvirtinta Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2006 m. gruodžio 6 d. sprendimu Nr. 1–1452 // Vilniaus miesto savivaldybės internetinis tinklapis: <<http://www.vilnius.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=30139364>>.

II. Mokslinės publikacijos

5. *Babachinaitė G., Kuklianskis S.* Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos // *Jurisprudencija*, 2003, t. 42 (34), p. 101–109.
6. *Boba R.* *Crime Analysis and Crime Mapping.* Sage publications. 2005.
7. *Clarke R. V.* *Situational crime Prevention.* Criminal Justice Press. 1997.
8. *Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L.* *Kriminologijos teorijos.* Eugrimas: Vilnius, 2008.
9. *Felson M.* *Crime and Everyday Life.* Pine Forge Press. 1994.
10. *Gavėnaitė A., Kalesnykas R., Kiškis A., Mališauskaitė-Simanaitienė S., Uscila R.* Saugumo miestuose užtikrinimo problemos: metodinė priemonė, Teisės institutas. 2009.
11. *Giddens A.* *Sociologija.* Vilnius, 2005.
12. *Harries K. D.* *The Geography of Crime and Justice.* McGraw-Hill. 1974.
13. *Jacobs J.* *The Death and Life of Great American Cities.* New York: Random House, 1993.
14. *Jurgelaitienė G.* Nusikaltimų prevencijos programos Lietuvoje veiksmingumo problemos / *Jurisprudencija*, 2003, t. 41 (33), p. 72–80.

15. *Kalesnykas R.* Policijos ir kitų socialinių institucijų, teikiančių socialines paslaugas gyventojams, bendradarbiavimas. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000.
16. *Kalesnykas R., Mečkauskas V.* Vaizdo stebėjimo kamerų (CCTV) panaudojimas užtikrinant visuomenės saugumą: teisiniai ir organizaciniai aspektai // *Jurisprudencija*, 2002, t. 36 (28), p. 59–70.
17. *Laurinavičius A.* Saugios aplinkos kūrimo teorija ir patirtis // *Jurisprudencija*, 2002, t. 21 (13), p. 183–193.
18. *Maguire M., Morgan R., Reiner R.* *The Oxford Handbook of Criminology*. 2002.
19. *Navickas V.* Graffiti kaip nelegali vizualinėraiška. Eugrimas: Vilnius, 2008.
20. *Palavinskienė B.* Gatvių prostitucijos Vilniaus mieste kriminologinė analizė // *Jurisprudencija*, 2004, t. 61 (53), p. 35–48.
21. *Paulikas V.* Socialinė aplinka kaime ir nusikalstamumas // *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 40–44.
22. *Peak K. J., Glensor R. W.* *Community policing and problem solving: strategies and practices*. New Jersey: Upper Saddle River, 2004.
23. *Poyner B.* *Crime-Free Housing in The 21st Century*. UCL Jill Dando Institute of Crime Science, London, 2006.
24. *Schneider R. H., Kitchen T.* *Crime Prevention and the built environment*. Routledge, 2007.
25. *Skogan W. G.* *Disorder and Decline*. The Free Press. 1990.
26. *Šakočius A.* Gyvenamosios aplinkos saugumas ir šiuolaikinės policijos sampratos problema // *Jurisprudencija*, 2002, t. 35 (27), p. 15–25.
27. *Šakočius A.* Kova su netvarka įgyvendinant bendruomenės teisėtvarką. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000.
28. *Vanagas J.* *Miesto teorija*. Vilnius, 2003.

III. Veiklos ataskaitos

29. Global report on human settlements 2007, Enhancing Urban Safety and Security. United nations Human Settlements Programme.

IV. Straipsniai žiniasklaidoje ir kiti šaltiniai

30. „Bendrasis planas iki 2015 m. – miesto bendruomenės dalyviams“ informacinis bukletas vilniečiams. Vilniaus savivaldybė.
31. Darni urbanistinė plėtra Lietuvoje – problemos ir sprendimo būdai // Konferencijos medžiaga, 2008 m. balandžio 9 d.; prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/exweb/AAK/AAK20080409/Konferencija_leidiny.pdf>.
32. *Šulcienė I.* Viešasis interesas prieš aiškias normas // *Spec.lt*, 2008 05 13 <http://www.spec.lt/Viesasis_interesas_per_aiskias_normas>.

Dr. Aušra POCIENĖ

Law Institute

THE PREMISES OF SOCIAL ORDER
AND SECURITY IN THE CITY:
THE WESTERN EXPERIENCE AND LITHUANIAN
PERSPECTIVES IN APPLYING THEORETICAL IDEAS
OF ENVIRONMENTAL CRIMINOLOGY

Summary

The article aims to show that the issue of city safety could be tackled through maintenance of physical and social order and through the wise urban planning besides the organized police efforts. City planners and architects should take an active part in this activity. Safety or the sense of safety is one of the most important components of quality of life. Nevertheless crime is not the only factor that determines them. The status of social order and the integrity of local community influence safety feelings too. Indeed crime is the manifestation of long lasting process of social disorganization. Therefore efforts to maintain social order and security should start as soon as first evidence of disorganization appears. The article presents the main ideas of environmental criminology and the range of space based criminological theories (namely, defensible space, crime prevention through environmental design, space syntax theory and etc.) that have started in the middle of XX th century in the West and are still popular now. They had influenced practice and make a core of current situational crime prevention. These theoretical approaches explain how physical environment and distribution of objects in the city space create or prevent crime and influence the safety of city inhabitants. These approaches do not explain the causes of crime but give recommendations how to control or prevent crime in various city spaces. Article also notes how safety criterions have been integrated into urban planning in some countries of North America and Europe. USA and United Kingdom are the most eminent among them. The evaluation of Lithuanian case showed that urban planning and security of safety are still separated spheres here. There is also little or no scientific discussion on the topics of interrelation of social and physical environment, urban planning and environmental design and crime and safety.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2009 m. liepos 13 d.